

EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

“Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına
Sürelî Yayınlar ve Edebiyat” Özel Sayısı

Aralık 2021

Atf/Citation: Ergün Atbaşı, Nurtaç (2021). “Şair Dergisinde İbrahim Alâettin'in Edebiyat Ve Psikoloji İlişisini Konu Alan Eleştiri Yazıları”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, Takvîm-i Vekâyi'den 1928 Yılına Sürelî Yayınlar ve Edebiyat Özel Sayısı, s. 328-351.

Nurtaç ERGÜN ATBAŞI*

Şair Dergisinde İbrahim Alâettin'in Edebiyat ve Psikoloji İlişisini

Konu Alan Eleştiri Yazıları**

Criticism Articles by İbrahim Alâettin On The Relationship Between
Literature And Psychology In The Journal Şair

ÖZ

1918'de yayın hayatına başlayan fakat sadece on beş sayı çıkabilen, imtiyaz sahipliğini şair Yusuf Ziya'nın [Ortaç] üstlendiği Şair dergisi, Türk basın tarihinde edebiyat-sürelî yayın ilişkisinin iççeliğini gösteren yayınlardan biridir. Dergide tiyatro, şiir, hikâye gibi türlerin yanında edebi eleştiriler de önemli bir yer tutmaktadır. Devrin önde gelen sanatçıların eserlerinin ve yazılarının yer aldığı dergide şair, yazar, eğitimci İbrahim Alâettin'in de “Psikoloji ve Edebiyat” başlıklı beş yazıdan oluşan bir yazı dizisi yayımlanır. Bu çalışmada hem disiplinlerarasılığı içinde barındıran hem de edebi eleştiri örneği olan “Psikoloji ve Edebiyat” başlıklı yazılar üzerinde durulacaktır. İ. Alâettin'in yazı dizisinin önemini belirginleştirmek adına çalışmada sürelî yayın-edebiyat ilişkisine, *Servet-i Fünun* ile bir türe dönüşen ve Batı düşüncesinden beslenen edebi eleştirinin sürelî yayınlardaki varlığına, on dokuzuncu yüzyılda önemli gelişmeler gösteren psikoloji biliminin yayın faaliyetleri dolayısıyla Osmanlı topraklarındaki görünümüne değinilecek ve ardından edebiyat-psikoloji ilişkisini irdeleyen ilk isimlerden İbrahim Alâettin'in öncü niteliğindeki yazılarında konuya yaklaşımı, bakış açısı ve tavrı değerlendirilecektir. Çalışmanın sonunda ek olarak yazıların tamamı Latin harflerine aktarılmış olarak yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: İbrahim Alâettin, Şair dergisi, “Psikoloji ve Edebiyat”, edebi eleştiri.

ABSTRACT

Şair Journal, which started its publication life in 1918 but only published 15 issues and was licensed by Yusuf Ziya [Ortaç] is one of the publications that present the intertwining of literature and periodicals in the history of Turkish press. In addition to genres such as theater, poetry, and stories, literary criticism also occupies an important place in the magazine. A series of articles consisting of five articles titled “Psychology and Literature” by poet, writer and educator İbrahim Alâettin is published in the magazine, which contains the works and writings of the leading artists of the era. In this study, the focus will be on the articles titled “Psychology and Literature”, which both contain interdisciplinarity and are an example of literary criticism. In order to highlight the importance of İ. Alâettin's series of articles the relationship between periodicals and literature, the existence of literary criticism, which has become a genre through the *Servet-i Fünun* and was fed by Western thought in periodicals, and the appearance of psychological science in the Ottoman domain due to the publication activities, which have shown significant developments in the nineteenth century, will be discussed in this article. In this study, the approach, perspective and attitude of İbrahim Alâettin, one of the first names who examined the relationship between literature and

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
nurtac@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3927-5194

**Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 11.11.2021 Kabul Tarihi: 17.12.2021 Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: 10.31465/eeder.1022432

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “ETİK KURUL ONAYI” gerektirmemektedir.)

psychology, in his pioneering writings will be evaluated. At the end of the study, in addition, all the articles are stated in Latin letters.

Keywords: İbrahim Alâettin, Şair Journal, "Psychology and Literature", literary criticism.

GİRİŞ

Modern Türk edebiyatının doğuşunda olduğu kadar gelişiminde de aktif bir rol üstlenen Türkçe süreli yayınlar on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlık göstermeye başlar. Süreli yayınlar, süreç içinde etki alanlarını genişletirken içeriklerini çeşitlendirir; fikri, siyasi ve sosyal hayatla olduğu gibi kültürel ve edebi hayatla da doğrudan etkileşimde bulunur. Süreli yayın-edebiyat ilişkisi¹ özelinde durum değerlendirildiğinde Türk basın hayatının temelini oluşturan ilk yayınlardan itibaren "edebiyat"ın süreli yayınların gelişimine katkıda bulunduğu gibi diğer yandan kendi gelişimi için süreli yayınların kendisine sağladığı üretim ortamından da faydalandığı görülür. Edebiyat ve süreli yayınlar arasındaki somut bağı görmek için sütunlarında edebiyata yer veren ilk gazete olarak -1840'ta yayımlanmaya başlayan- *Ceride-i Havadis*'ten bahsetmek mümkünse de edebiyatın süreli yayınlardaki varlığının daha planlı, aktif ve ağırlıklı olarak görülmesini çıkış tarihi 1860 olan *Tercüman-ı Ahval* ile başlatmak daha uygundur. Başlangıç aşamasında sadece gazetelerde rastlanan bu ilişki, sonrasında -özellikle de Servet-i Fünun ve II. Meşrutiyet devriyle birlikte kendini gösteren edebiyat dergiciliği ile- dergilerde daha baskın olarak varlığını devam ettirir. Türk basın faaliyetlerinin hemen her aşamasında, süreli yayınlar ile edebiyat ilişkisi dikkate değer verileri içinde barındırmaktadır. Bu ilişkinin irdelenmesinde kritik öneme sahip olan -süreli yayınlardaki edebi hareketliliği gösteren- unsurlar ise telif ve tercüme, kurgusal ve kurgu dışı pek çok farklı türde yayımlanan edebi eserin yanı sıra edebi münakaşalar, kitap, tiyatro tanıtımları ve ilanları, nazari ve tatbiki edebi eleştirilerdir.

Batı tesirinde gelişen modern edebiyatın süreli yayınlarda belli bir yer işgal etmesi gibi Batı'dan gelen düşünce akımları, yeni disiplinler ve keşifler de süreli yayınlar aracılığıyla halka aktarılır. Böylelikle süreli yayınların sadece modern edebiyatın değil sosyal, bilimsel, tarihi, siyasi hemen tüm gelişmelerin yer aldığı bir üretim ortamı olarak varlık gösterdiği söylenebilir. Süreli yayınlardaki farklı disiplinlerden bilgilerin paylaşılmasıyla gelen çeşitlilik dolaylı yollardan edebiyatı da etkilemektedir. Özellikle edebi eleştiri söz konusu olduğunda edebiyat biliminin diğer sanat dallarıyla, fen bilimleri ve sosyal bilimlerle ilişkisi/bağı sıklıkla irdelenen meselelerden biri olur. Türk edebiyatında modern eleştirinin doğuşunda ve gelişmesinde öncü rol oynayan *Servet-i Fünun* dergisindeki önemli yazılar aracılığıyla Batı dünyasından öğrenilen, tecrübe edilen edebi gelişmelerin anlatımından bahsedilebilir. Cenap Şahabettin ve Ahmet Şuayb bu konuda, yazdıkları edebi eleştirileri ile adları anılacak ilk isimlerdir.² *Servet-i Fünun* dergisinde "edebiyat ve musiki", "edebiyat ve çevre", "edebiyat ve ilim" (Ercilasun, 1998) gibi başlıklar altında değerlendirilebilecek olan ve kendini gösteren disiplinlerarası yaklaşım, kendine özgü hususiyetler ve belli başlı zenginlikler taşıyan II. Meşrutiyet basınında da sonrasında da kuvvetle kendini devam ettirir. Özellikle Türkçü dergiler etrafında da Batı'daki bilimsel, sosyal, siyasi, kültürel alandaki gelişmelerin takip edildiği ve süreli yayınlarda etraflıca tartışıldığı görülür.

¹ Bkz. Çıkla, 2009.

² Cenap Şahabettin'in eleştiri yazıları hakkında bkz. Tarakçı 1986; Özbek 2016. Ahmet Şuayb'ın eleştiri yazıları hakkında bkz. Sakallı 2012.

Batı'dan öğrenilen ve süreli yayınlarda yayımlanan yazılarla halka aktarılan bilgilerin içinde Batı'da yeni gelişme gösteren bir bilim dalı olan psikoloji de yer almaktadır. Osmanlı aydınları, yazarları on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da felsefeden ayrılarak bağımsız bir bilim dalı olarak değerlendirilen ve geliştirilen psikoloji bilimine dair bilgileri kendi topraklarında da paylaşmaya başlarlar. Osmanlı topraklarında psikoloji bilimine dair ilk yayınlar Avrupa'da psikoloji bilimi hakkında yürütülen çalışmaları neredeyse eş zamanlı olarak takip etmektedir. Bu eserler arasında Yusuf Kemal'in 1295 (1878) tarihli *Gayet-ül Beyan fî Hakikat-ül İnsan yahut İlm-i Ahvâl-i Ruh*, Sırrı Giridi Paşa'nın 1303 (1885/1886) tarihli *Ruh*, Hoca Tahsin Efendi'nin 1310 (1892/1893)³ tarihli *Psikoloji yahut İlm-i Ruh* kitaplarının yanında doğrudan psikoloji biliminin temel bilgilerini içermese de Ahmet Mithat Efendi'nin 1302 tarihli *İlhâmât ve Taglât - Psikoloji Yani Fenn-i Menafî-ül Ruha Dair Bazı Mülâhazat*, 1298 tarihli *Nevm ve Hâlât-ı Nevm*, 1902 tarihli tercümesi *Çocuk: Melekât-ı Uzviyye ve Ruhîyyesi* isimli kitapları yer almaktadır. Psikoloji hakkında yazılan telif ve tercüme kitapların yanında sınırlı sayıda da olsa süreli yayınlarda da yazılar yayımlandığı görülür (Odabaşı 2016: 86-87; Kılıç 2015: 24).

Mecmua-i Fünun'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane doktorlarından Aziz Efendi "İntihar"⁴ başlığı altında psikolojiye dair ilk yazılardan birini yazar. *Servet-i Fünun* dergisinde Cenab Şahabettin "Biraz Psikoloji"⁵ başlıklı yazısında psikoloji sahasının önde gelen isimlerinden [Théodule-Armand] Ribot'nun fikirlerini aktarırken Ahmet Şuayb⁶ da edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, hukuk gibi çeşitli alanların yanında psikoloji bilimi ile ilgili de -sonrasında *Hayat ve Kitaplar* başlığı altında toplanıp kitap olarak da neşredilen- yazılar kaleme alır.

Ahmet Şuayb'ın psikoloji üzerine felsefe, sosyoloji ve düşünce tarihi ile de ilişkilendirdiği yazılarını psikoloji alanında II. Meşrutiyet devrinde daha kapsamlı olarak hem telif ve tercüme kitaplar hem de süreli yayınlarda yayımlanan yazılar takip eder. 1901- 1908 yılları arasında matbuatta görülen durgunluk, Meşrutiyet'in ilanıyla yerini, yayınlardaki artışa bırakır. Süreli yayınlarda ve basılı kitap sayısında karşılaşılan artışın yanında telif ve tercüme eserlerin içeriğinde de çeşitlilik kendini gösterir. Psikoloji alanındaki ilk yayınlara ek olarak 1908'den sonra kültürel, siyasi, toplumsal olaylar gibi bilimsel gelişmelerin de daima ön planda oluşunun etkisiyle psikoloji bilimine ilgi artar, çok sayıda eser basılmaya, süreli yayınlarda çeşitli yazılar yazılmaya devam eder. Dr. Nuri Bekir- *Rüyalar*, Dr. Mazhar Osman (Usman) Bey- *Tababet-i Ruhîyye*, Ali İrfan Eğribozi- *İlm-i Ahvâl-i Ruh*, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi- *İlm-i Ahvâl-ür Ruh* gibi telif eserlerin yanında tercüme eserlerin basımına da devam edildiği görülür: Gustave Le Bon- *Ruh-ül Akvam*, Gustave Le Bon- *Ruh-ül Cemaat*, Louis Perval- *Terbiye-i Etfal, İntiharı Etfal, Tetkikat ve Tetebbuat-ı Ruhîyye ve İctimaiyye*, Ludwig Büchner- *Fenn-i Ruh*, Avrupalı farklı filozofların yazılarından derlenen *Teceddüt-i İlmî ve Edebî*, Emile Boutmy- *İngiliz Kavmi*, Ribot, Fouillée, Worms, Rabier, Boirac, de Laoutiere gibi isimlerden derlenen yazıların yer aldığı *Psikoloji: İlm-i Ahvâl-i Ruh* 1908'den sonra basılan psikoloji ile ilişkili eserlerdir (Odabaşı 2016:

³ Hoca Tahsin Efendi'nin eseri vefatının ardından yayımlanmıştır. Eserin yazıldığı tarih konusundaki açıklama için bkz. Odabaşı, 2016: 86-87.

⁴ Aziz Efendi; "İntihar", *Mecmua-i Fünun*, nu. 39, Cemazîü'l-âhir 1283/Ekim 1866, s.218- 228; "İntihar" (devamı), *Mecmua-i Fünun*, nu. 40, Receb 1283/Kasım 1866, s.250-255.

⁵ Cenab Şahabettin, "Biraz Psikoloji", *Servet-i Fünun*, nu.391, 24 Ağustos 1314/8 Eylül 1898, s.6-10.

⁶ Servet-i Fünun devrinde eleştiri yazıları yazan A. Şuayb hakkında bilgi için bkz. Ercilasun 1998: 196-202. Ayrıca bkz. Ahmet Şuayb, 2018.

98) II. Meşrutiyet devrinde yayımlanan çok sayıda süreli yayının içinde psikoloji ile ilgili önemli yazıların yer aldığı yayımlara rastlamak mümkündür. *Ulum-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası*'nda devrin önemli isimlerinden Mustafa Sâtı Bey'in "Mebahis-i Ruhiyye", *Yeni Mektep*'te Sabri Cemil Bey'in "İlm-i Ahvâl-i Ruh Dersleri", yine aynı dergide Mustafa Şekip Bey'in "İlm-i Ruh" başlıklı yazı dizileri de psikoloji ile ilgili önemli yayınlar arasında yer alır. Psikoloji biliminin Osmanlı topraklarındaki görünürlüğünün yüksek olduğu, bu alanda yaşanan gelişmelerin, buluşların takip edildiği ve Türkçede de tartışıldığı gerçeği Osmanlı aydınının çok yönlülüğünü de göstermektedir. On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başında Batı'daki siyasi, sosyal, kültürel ve bilimsel gelişmelerin takibi ile edinilen bilgiler disiplinlerarası bakışı ve çalışmayı da beraberinde getirir.

Batı'daki gelişmeleri yakından takip eden Türk şairlerin ve yazarların da bir kısmı psikoloji bilimine ilgisiz kalmaz. Bu bağlamda Cenap Şahabettin'in yazısının, Ahmet Şuayb'ın geniş bir bakış açısıyla psikolojiye değindiği yazılarının ve Ahmet Mithat Efendi'nin kaleme aldığı kitapların ardından II. Meşrutiyet devrinin üretken ortamında Avrupa'da psikoloji eğitimi alarak yurda dönen İbrahim Alâettin tarafından psikoloji ve edebiyat ilişkisini irdeleyen bir yazı dizisi de *Şair*⁷ dergisinde yayımlanır. İbrahim Alâettin'in yazı dizisi, psikoloji biliminin edebiyat ile ilgisinin anlatıldığı bir edebi eleştiri örneğidir. Bu yazılar yayımlandığı yıllar göz önünde bulundurulduğunda hem süreli yayın faaliyetlerinin zenginliğinin hem edebi eleştiri türünün gelişiminin hem de bilimsel gelişmelerin farklı disiplinlerle kurduğu ilginin kanıtı olarak edebiyat tarihinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Servet-i Fünun devrinde edebi bir tür haline gelen eleştiri, özellikle II. Meşrutiyet devrinde çıkan edebiyat ve sanat dergileri ve gazeteler aracılığıyla hem nitelik hem de nicelik bakımından üst bir noktada yer almaktadır. Çünkü bu devrin süreli yayınlarında edebi eleştiriler, tahliller ve değerlendirmeler ağırlıktadır (Ercilasun 2013: 261).

İbrahim Alâettin'in Kaleminden Psikoloji ve Edebiyat İlişisine Bakış

İbrahim Alâettin, şairliğinin yanında adı özellikle eğitim ve çocuk psikolojisi alanında da anılan önemli bir şahsiyettir. İstanbul'daki eğitiminin ardından -Trabzon'da edebiyat öğretmenliği yaptığı sırada- edebiyat alanında öğrenim görmek üzere 1913'te İsviçre'ye gönderilmesi onun yaşamında olduğu gibi Türk edebiyatına, eğitime ve düşüncesine de katkı sağlayacak bir ismin yetişmesi bağlamında büyük bir önem taşımaktadır. İsviçre'de edebiyat öğrenimi yerine Mustafa Şekip Bey ile psikoloji ve pedagoji alanında öğrenim görmeyi tercih etmesi onun tüm sanat ve iş hayatını şekillendirir. Birinci Dünya Savaşı başlayınca İsviçre'den ülkesine gelir; askerlik görevini yerine getirmesinin dışında sanatçı kimliği ile Çanakkale cephesine gönderilen edebi heyetin de içinde bulunur. Eğitimi tamamlamak üzere geri döndüğü İsviçre'deki Cenevre Üniversitesi Psikoloji Laboratuvarı'ndan tasdikname alır; J. Jack Rousseau Pedagoji Enstitüsünden 1916'da mezun olur (Eliuz 1996: 2-5).

İbrahim Alâettin, yurda döndükten sonra gördüğü öğrenim doğrultusunda hem sanat hayatı⁸ hem de eğitim hayatı üzerinde önemli atılımlar gerçekleştirir. Çalışmalarını ağırlıklı olarak eğitim alanında sürdüren sanatçı sadece eğitim kademelerinde görev almakla da kalmaz eğitim, psikoloji, çocuk edebiyatı, çocuk psikolojisi üzerine telif ve tercüme çok sayıda eser

⁷ 1918-1919 yılları arasında İstanbul'da Yusuf Ziya [Ortaç] tarafından yayımlanan edebi dergi. Şair dergisi hakkında yapılan çalışmalar için bkz. Altun, 1997; Düşmez, 2010; Karaburgu, 2005.

⁸ Bkz. Eliuz 1996: s.10-30.

kaleme alır⁹. Sanatçının bir diğer üretim sahası süreli yayınlar olur. Sanat hayatı boyunca İ. Ulviye, Karınca, Kıvılcım, Çelebi gibi müstear isimlerle *Servet-i Fünun*, *Kalem*, *Âlem*, *Demet*, *Türk Yurdu*, *Yeni Mecmua*, *Tanin*, *Tedrisat Mecmuası*, *İkdam*, *Resimli Gazete*, *Akbaba*, *Zümrüd-ü Anka*, *Sırat-ı Müstakim*, *Hıyaban*, *Şair*, *Yedigün*, *Hürriyet* gazetesi gibi çok sayıda dergi ve gazetede farklı edebi türlerde ürettiği metinleri yayımlar (Gürel 1992: 95-102). Sanatçının 1919'da *Şair* dergisinde yayımlanan "Psikoloji ve Edebiyat" başlıklı beş sayı boyunca devam eden yazı dizisi onun edebi eleştiri örneklerinden biridir.

İbrahim Alâettin'in psikoloji ve edebiyat arasında bir bağ kuruşu ve iki disiplini birbirleriyle bağları bakımından irdeleyişi iki etmene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'nde Türk aydınların Batı'nın psikoloji biliminde ulaştığı bulguları -neredeyse eş zamanlı- takip ederek kendi ülkelerinde bu konuda yazmaları, tartışmaları, değerlendirmede bulunmalarındır. Yani telif ya da çeviri olsun basılan çok sayıda Türkçe kaynakla psikolojinin tanınması söz konusudur. İkincisi ise sanatçının Avrupa'da aldığı psikoloji ve pedagoji eğitimidir. İbrahim Alâettin'in psikoloji ve edebiyat ilişkisi üzerindeki dikkati, gördüğü eğitimin ve yaşadığı devirde hâkim olan bilimsel gelişmelerin yanında sanatçı duyarlılığına sahip oluşu ve edebiyat alanındaki gelişmelerin de içinde bulunuşuyla ilişkilendirilebilir.

İbrahim Alâettin'in yazı dizisinin yayımlandığı *Şair* dergisi de edebiyatın süreli yayınları besleyen ve süreli yayınların da edebiyatın gelişimine ve üretimine ortam hazırlayan yönlerini göstermesi bakımından değerlidir. Şiir, hikâye, tiyatro, mülakat, mektup, fıkra gibi türlerin yanı sıra edebi eleştirilerin de yer aldığı *Şair* dergisi, yayın hayatında kısa süreli varlık göstererek ancak on beş sayı çıkabilir. Fakat dergi, kısa süreli yayın hayatına sahip olsa da hem yazar kadrosu hem de yayımlanan metinlerin çeşitliliği dolayısıyla Türk edebiyatı tarihine önemli veriler sunmaktadır. *Şair* dergisinin ikinci, üçüncü, beşinci, sekizinci, on ikinci sayıları olmak üzere beş sayısı boyunca devam eden "Psikoloji ve Edebiyat" başlıklı yazı dizisi de edebi eleştiri örneği olarak ilerleyen dönemde çokça ön planda olacak ve ayrıntılı olarak irdelenecek edebiyat ve psikoloji bilimi arasındaki disiplinlerarası yaklaşıma dair öncü bir yazı özelliği taşımaktadır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızla ve daima ilerleme gösteren psikoloji bilimi ile edebiyat arasında kurulan bağ da hızla ve daima ilerleme kaydeder. İbrahim Alâettin de kaleme aldığı yazı dizisiyle – psikolojiye dair edinilen yeni bilgiler ışığında- psikoloji ve edebiyat arasındaki bağın niteliklerini açıklama yolunu tercih eden ilk isimlerden biri olur.

Yazı dizisinin ilkinde İbrahim Alâettin, edebiyatın psikoloji biliminin verilerinden faydalanması gerektiğini vurgulayarak bu diziyi kaleme almaktaki amacını açıklar. Psikolojide kabul gören belli başlı anlayışlar, yaklaşımlar ve metotlar hakkında bilgiler verir ve sanatçıların bu gelişmelerden faydalanarak eserlerini üretebileceğine işaret eder. İ. Alâettin, yazıların hepsinde psikoloji alanının terimlerini ve metotlarını kullanmakla birlikte daima edebi metinlerle ve edebi yaratıcılıkla bir bağ kurma yolunu seçer. Edebiyatın psikolojiden psikolojinin de edebiyattan istifadesinin söz konusu olduğu gerçeğine değinir ve üzerinde durduğu/duracağı konunun önemini, vereceği bilgilerin öncesinde vurgular. Yaratılan edebi ürünlerin özellikle de şiir türünün psikoloji bilimi henüz ortaya çıkmamışken de insan psikolojisinin derinliklerine dair verileri yansıttığına değindiği gibi edebi eserlerin de barındırdıkları bu veriler neticesinde

⁹ İlk Gençlik Hakkında Rûhiyat ve Terbiye Tedkikleri (1337), Bedî Terbiye (1341), Sevimli Elifbâ, Tedricî Kelime Usûliyle (1925), Çocuk Ruhu (1926), Rûhiyat ve Terbiye (1929) (Çetin 1996: 160).

psikoloji çalışmalarına kaynaklık edebilecekleri yönlere sahip olduğunu savunur. Edebi eserlerin her ne kadar psikoloji alanındaki çalışmaların merkezinde yer almasa da -psikolojiye katkı sağlayacak- görmezden gelinmemesi gereken veriler barındırdığını açıkça belirtir. Meseleyi örnekleyebilmek adına psikolojinin eserlerden istifadesi konusuna daha da geniş bir bakış açısı ile yaklaşır ve bir milletin ortak hafızasını oluşturan, erken dönem eserlerinin incelenmesi ile milletin ortak karakterine, manevi özelliklerine, arzu ve ihtiraslarına dair önemli çıkarımlara varılabileceği bilgisini de paylaşır. İbrahim Alâettin bu konuda İran'da *Şehname*, Antik Yunan'da *İlyada* ve *Odyseia* eserlerini örnek olarak işaret ederken kendisinden yaklaşık yirmi üç sene sonra Sabri Esat Siyavuşgil'in (1941) *Karagöz* üzerine "psiko-sosyolojik bir deneme" alt başlığı ile yayımladığı çalışmada folklor ve psikoloji ilişkisi üzerinde durması, İbrahim Alâettin'in yazısında yer verdiği fikirlerin öncüllüğünü bir kez daha kanıtlar niteliktedir. Psikolojinin edebi eserlerden istifadesi söz konusu olduğunda edebi eserin içinde barındırdığı psikolojik süreç temelde edebi eseri yaratan sanatçıya dayanmaktadır. İbrahim Alâettin'in üzerinde durduğu ve ayrıntılı olarak irdelediği ikinci mesele sanatçının psikoloji biliminden istifadesidir. "*Bir sanatçının ruh hallerini tespit için ne yapması gerektiğini*" kendisine adeta bir araştırma sorusu olarak belirleyen İbrahim Alâettin yazı dizisi boyunca bu sorunun yanıtları üzerinde durur. Çıkış noktasını ise sanatçının eğer iyi bir sanatçı ise biraz da psikolog olması, kendini ve mahiyetini daha iyi görmek ve göstermek için psikoloji metotları hakkında fikir sahibi olması gerektiği oluşturmaktadır. İbrahim Alâettin, çıkış noktasından hareketle sanatçıların bilmesi gerektiğini düşündüğü psikoloji metotlarını anlatır; sanat eserlerindeki ruh tahlillerinin psikoloji biliminin içgözlem (içebakış) ve dışgözlem (dışabakış) yöntemleriyle yapıldığını belirterek her iki yöntem üzerine de ayrıntılı bilgi verir. Verilen bilgiler, bir yandan psikoloji terimlerini diğer yandan anlatılan durumlara uygun seçilen örnekleri içinde barındırmaktadır. İbrahim Alâettin, ilk iki yazısında içgözlem yönteminin anlatımına yer verir. Ruhsal bir durumu anlamlandırabilmenin ve açıklayabilmenin en etkili yollarından biri olarak görülen bu yöntemin esasını "*nefsimizde geçen bir hadise-yi ruhiyeye dikkat ederek onu izah etmek*" cümlesiyle açıklar. İbrahim Alâettin tarafından yöneme dair verilen bilgilerin içinde sanat eserini üreten sanatçı tarafından sevincin, üzüntünün ya da herhangi bir duygunun tesirindeyken ruh halinin geçirdiği safhalara dikkat edilerek onların paylaşılması, yazıya dökülmesi ile içgözlem yönteminin kullanılmış olduğu, bu yöntemin sübjektif yöntem olarak da anıldığı; içgözlem yöntemi ile kaleme alınan sanat eserindeki öznelğin bir anlamda zaruri olduğu ve bu zaruriyetin sanat eserinde bulunması gereken şahsiyet unsuruna sıkı sıkıya bağlılığı üzerinde durulur.

İbrahim Alâettin'in yazılarında ele aldığı mesele itibarıyla sanatın özü, sanatçı ve sanat eseri üzerine birtakım fikirleri Batılı bilim insanlarına atıfta bulunarak tasnif edip ayrıntılı bir biçimde açıkladığı görülür. Savunduğu ve anlatmak istediği meseleleri temellendirecek fikirlerin bazılarını ilk olarak bir Fransız bediiyatçının fikirleri aracılığıyla açıklık getirir. Bunlar, sanat eserinde ihtiras, şahsiyet ve seciye gibi unsurların mutlaka bulunması ve sanatçının ele aldığı meseleyi şahsi ve orijinal bir şekilde anlamak, hissetmek ve aktarmak zorunluluğunu duyması gerektiği, şahsiyeti olmayan bir sanatçının üslubunun da olamayacağı gerçeğinin yanında sanatçının birbirinden pek de farklı olmayan insanların aksine genel olandan ayrılıp hatta derinlik ve anlaşılabilirlik açısından diğerlerine göre üstün sayılabileceğidir. İ. Alâettin, bir kopyadan ibaret olmayan sanatı, sanatçının tabiatı taklit ettiği zamanlarda bile gördüğünü birebir kopyalamak yerine yorumlamayı ön planda tutmasının şahsiyetten kaynaklandığı gerçeğini Bacon'un "*insan,*

sanatta ruhunu tabiata ilave ve mezceder” sözü ile de destekler. İbrahim Alâettin, atıfta bulunduğu bir diğer isim, Alman psikologlarından [Hermann] Ebbinghaus’un çalışmalarına dayanarak bir sanat eserinde mevzu, şekil ve şahsiyet gibi unsurların gerekliliğinin altını çizerek sanatçının yarattığı eserin konusuyla, üslubuyla ve şahsiyetiyle bir bütün olarak kendini göstermesinin söz konusu olduğuna değinir.

İbrahim Alâettin’in sanat eseri ve sanatçının konumu noktasında referanslarla da destekleyerek açığa çıkardığı fikirlerinin vardığı yer; bir şairden ya da tüm sanatçılardan beklenenin kendi ruhlarını gösterebilmeleri gerekliliğidir. Öznelliğin sanat eseri için ne denli önemli olduğunun açığa çıktığına değinirken adını andığı diğer isim Freud olur. Freud’un psikanaliz adını verdiği ruh tahlili metodunun insanın bilinçaltındakilerin ortaya çıkarılabilmesi için ruhun araştırılmasını kapsadığını sözlerine ekler. İçgözlemin lüzumuna ve önemine dair değindiklerine ek olarak insan ruhunun barındırdıklarının açıkça dile getirilebilmesinin kolay gibi görünse de o kadar kolay olmadığını; öznel yöntem ile yürütülen ruh tahlilleri sırasında hataya düşmenin de mümkün olabileceğini unutmamak gerektiğini hatırlatır. İçgözlem sırasında düşülebilecek hatalara karşı gözetilmesi gereken noktaları ve aynı zamanda edebiyat için kullanılacak metotları da okura aktarmaya devam eder. İçgözlem yönteminin uygulaması esnasında sanatçının karşılaşabileceği sakıncaları sıralayan İbrahim Alâettin, öncelikle sanatçının içinde bulunduğu zaman dilimi içinde duygularına ve ruh haline dair tespitlerini ve gözlemlerini dakikası dakikasına yazıya aktarabilmesinin zorluğu karşısında hafızanın gücünden faydalandığına değinir. Sanatçının yaşadığı hisleri ve ruh halini hatırlaması ile ne kadar zaman geçerse geçsin hafızası sayesinde anlatabileceğini örneklerle de destekleyerek dile getirir. Bu, Lamartine’in, Musset’nin ve Hamid’in eserlerini, sevdikleri insanları kaybettikleri anda yas tutarken değil aradan bir zaman geçtikten sonra sevdiklerinin kaybı karşısında hissettikleri duyguları etkileyici bir şekilde yazdıkları örneğidir. Öznelliğin odak noktasında tutulduğu içgözlem yönteminin bir diğer sakıncası aynı kişinin hem incelemeye konu olan hem de inceleyen/araştıran kişi ile hem gözleyen ve hem de gözlenen konumundaki kişinin örtüşüyor oluşudur. Fakat bir sakıncadan bahsetmesine rağmen William James’in araştırmasına dayanarak bunun aşılabileceği bilgisini de paylaştığı görülür.

Yazılarda içgözlem yönteminin ruhu anlamak konusunda çok önemli bir yere sahip olmasına rağmen sanatçının amacına ulaşmasının tek yolu olmadığı da vurgulanır. İçgözlem her ne kadar özneliği barındırıyorsa da nesnel gerçeklerle çatışmamalı; nesnel gerçekleri göz ardı ederek öznel bir tavırla sanat eserine yaklaşılmalıdır. Kimi zaman sanat eserindeki estetik unsur göremeyişin, yaratıcının kullandığı tekniğe ve fikir dünyasına ulaşamama sebebiyle de olabileceğini savunan yazar bu bağlamda, Türk edebiyatından örnekler de (hece vezni ile yazan ya da Türk şiirinde yeniliğin öncüsü olan şairlerin şiirlerini klasik edebiyat taraftarlarının başarısız bulup küçümsemesi gibi) verir. İbrahim Alâettin’in içgözlem yöntemi doğrultusunda dikkati çektiği son nokta bu yöntemin edebi metnin yaratımında kullanılırken başarıya nasıl ulaşılacağı olur. Dört madde halinde sıraladığı -sanatçıyı başarıya götürecek- şartların ardından verdiği hükümler ise sıralanan şartların yaratılışın, çevrenin ve eğitimin birleşmesiyle ortaya çıkabileceği; sanatçının kendini gözlemleyip ruhuna dikkat kesilip onu anlatmaya çalışarak eserindeki ruh tahlillerinin başarısını artırabileceğidir.

İbrahim Alâettin, yazı dizisindeki, edebi metnin yaratımında kullanılmak üzere -sanatı, sanat eserini, sanatçıyı odak noktasında tutarak- inceliklerini aktardığı içgözlem yönteminin yanı

sıra üçüncü, dördüncü ve beşinci yazılarda bu kez dışgözlem yönteminin sanat eserinde nasıl kullanılabileceğine dair bilgi verir. Bu yöneme psikolojik tahliller konusunda neden ihtiyaç duyulabileceğini ise içgözlemin her zaman şair ve sanatçı için eserini kurgularken yeterli veriyi sağlayamayabileceğine göndermede bulunarak açıklar. Psikoloji tarihinin başlangıcında insan psikolojisine dair sorulara yanıt bulabilmek için içgözlem yönteminin kullanılmasının ardından, ilerleyen zaman diliminde yaşanan bilimsel gelişmelerle, zihinsel olayların sağladığı verilerin güvenilirliğinin şüphe uyandırmasıyla gözlenebilir dış göstergelere odaklanmak olan dışgözlem yöntemine başvurulduğu görülür. Bu sebeple İbrahim Alâettin de psikolojideki gelişmelere dayanarak sanatçının eserini üretirken psikolojiden faydalanması noktasında dışgözlem yönteminden de bahseder. Alâettin, farklı deliller vasıtasıyla insanların bazı fikirlerine ve duygularına ulaşmanın mümkün olabileceğini; bu delillerin ise kişinin dış dünyadaki görünüşü, kullandığı kelimeler, üslubu, hal ve hareketleri hatta vücut hatları gibi somut göstergeler olduğuna değinerek yöntemin gerekliliğine vurguda bulunur. İbrahim Alâettin yazılarının devamında bahsi geçen yöntemin nasıl bir kapsama sahip olduğunu, psikolojik tahlillerdeki önemini, edebi metinlerde nasıl kullanılacağını Batılı bilim insanlarını referans göstererek örneklerle açıklama yoluna gider ve edebiyatın ve sanatın da faydalandığı psikoloji biliminin dış gözlem yöntemini kendi içinde dört kısma ayırır. Bunlar yüz ve vücut hareketleri; dil, yazı, resim kullanımı; vücut yapısının, vücuttaki herhangi bir uzvun şekli ve hali; insanın bazı nesnelere ya da olaylar karşısında sergilediği hareketler, verdiği tepkiler, yaptığı seçimler olarak sıralanır. Bir sanatçının metnini yaratırken insan davranışına ve bedenine odaklanmasının insan psikolojisine dair önemli veriler sunacağı gerçeğinin ayrıntılı olarak anlatıldığı yazılarda, insan vücudunun ölçüleri üzerine eğilen teknik Antropometri, el yazısından kişilik tahlili yapılan Grafoloji ve insanın yüzündeki çizgilerden ruhsal yapısına dair çıkarımda bulunulan Fizionomi gibi alanların içerdikleri bilgiler de bu kapsamda irdelenmekte ve örneklenmektedir. Pek çok bilgiyi içinde barındıran bu yazılar, bir sanatçının eserini yaratırken psikoloji alanındaki gelişmelerden hangi koşullarda nasıl istifade edebileceğine işaret ettiği gibi diğer yandan okurlara da edebi eserleri anlamlandırma konusunda kaynaklık etmektedir.

İ. Alâettin'in'in yazılarının tamamı değerlendirildiğinde, verdiği bilgiler ve izlediği yol hakkında bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Yazar kaleme aldığı bu yazı dizisiyle özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren çığır açıcı gelişmeler yaşayan psikoloji biliminin sanat, sanatçı ve sanat eseri ile doğrudan ve -kimi zaman da- dolaylı ilişkisine göndermelerde bulunurken verdiği bilgilerin temelini psikoloji bilimi oluşturmaktadır. Psikoloji alanındaki gelişmelerin edebiyatla ilişkilendirilerek anlatıldığı yazılarda terim kullanımı dikkati çeken en önemli hususlardan biridir. Yazılarda, psikolojide kullanılan terimlerin orijinali önce Latin harfleri ile yazılır ve yanına da Türkçedeki karşılığı Arap harfleri ile verilir. “*Ruhi hadiseleri tedkik, cem ve telif eyleyerek birtakım kanunlar elde etmek için ruhiyatın muhtelif ve son zamanlarındaki mesaiye nazaran hayli zengin usulleri arasında en ziyade ma'ruf ve umumi olanı*” sözleriyle tanımladığı Reflexion usulünün karşılığı olarak teemmül ya da tefahhus kelimelerini kullanan yazar iki kısma ayrılan bu usule dair ayrıntılı bilgiler verirken terim kullanımını titizlikle sürdürür. İbrahim Alâettin, bahsi geçen usulün bugün içgözlem (içebakış) olarak adlandırılan ilk kısmı için introspection, teemmül-i dahili ya da tefahhus-ı dahili, tefahhus-ı şahsi, methode subjective, usul-i enfüsi terimlerini; dışgözlem (dışebakış) olarak adlandırdığımız ikinci kısmı içinse extropection, teemmül-i harici, tefahhus-ı şeyî, istibsar usulü ve methode objective

terimlerini kullanır. Kullandığı terimler ve anlattığı metotlar doğrudan psikoloji bilimi ile ilgili olsa da aktardığı bilgiler sanat ve edebiyat ile bağlantılı bir şekilde sunulur. Çünkü yazarın amacı da psikoloji ve edebiyat arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığına dikkatleri çekmektir. Etkileşim psikolojinin edebi metinlerin tahlilinden bazı veriler çıkarabileceği ve psikoloji biliminin ulaştığı verilerden hareketle edebi metinlerin yazılabileceği gerçeğine dayanmaktadır. İ. Alâettin her ne kadar batıda gelişen bir bilim dalına dair bilgileri paylaşıyor olsa da edebiyat ile bağ kurarken sadece Batı edebiyatından bahsetmez aynı zamanda Türk edebiyatından isimleri de anar ve bahsettiği durumu açıklayabileceği bir örnek varsa Türk edebiyatından da örnek verir. Musset, Alphonse Daudet, Lamartine, La Fontaine gibi isimlerin eserlerine olduğu gibi A. Hamid, T. Fikret, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Yusuf Ziya gibi Türk sanatçıların eserlerine de göndermede bulunur. Psikoloji, edebiyat bilimi ya da farklı alanlarda çalışmalar yürüten Batılı isimlerin fikirlerini paylaşması ve doğrudan onların bazı ifadelerini aktarması İbrahim Alâettin'in metnini kuvvetlendirir. Andığı isimler arasında Sigmund Freud, Hermann Ebbinghaus, Sir Francis Galton, William James, Théodule-Armand Ribot gibi isimler psikoloji biliminin önde gelen araştırmacılarıdır. Bunun yanında anlattıklarını desteklemek için Newton, Bacon, Bergson, Bufon, Darwin gibi pek çok bilim insanının, düşünürün fikirlerinden de faydalanır.

Her bir yazısının sonunda bir sonraki yazıda anlatacaklarını okuru ile paylaşan Alâettin, derginin on ikinci sayısında yer alan beşinci yazının sonunda da bir sonraki yazıda okurun bulacaklarını belirtmiş olsa da bu yazı dizisinin altıncı yazısı dergide yer almamakta; yazı dizisinin tamamlanamadığı görülmektedir.

SONUÇ

Modern Türk edebiyatında edebiyat ve eleştirinin disiplinlerarası bir kimlik kazanması büyük ölçüde süreli yayınların da katkılarıyla gerçekleşmiştir. Türk basın tarihine, başlangıcından günümüze gelene değin eleştirel bir gözle bakıldığında bu durumun sayısız örneği ile karşılaşılır. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde kısa süreli de olsa yayın hayatında varlık gösteren *Şair* dergisi de bu bağlamda önemli bir örnek olarak basın tarihinde yer almaktadır. Dergideki edebi eleştirilerden biri olan İbrahim Alâettin'in bilimsel gelişmeler ışığında kaleme aldığı yazı dizisinin varlığı; edebiyatın farklı disiplinlerle kurulacak bağ aracılığıyla beslenmesinin önemine ve süreli yayınlardan edebiyat araştırmaları alanında sağlanacak faydaya işaret etmesi bakımından değerlidir. Avrupa'da psikoloji biliminin gelişiminin yakından takip edildiği dönemde İbrahim Alâettin'in hem edebiyat ve psikoloji eğitimi almış bir aydın hem de bir sanatçı olarak çok yönlülüğünü de göstererek edebiyat ve psikoloji arasında kurduğu bağ dikkate değerdir.

İbrahim Alâettin, "Psikoloji ve Edebiyat" başlığını taşıyan yazılarında edebiyatın psikoloji bilimi ile içiçeliğini vurgulayarak özellikle hem metin çözümlemede hem de yazma sürecinde edebiyatın psikoloji biliminin verilerinden nasıl faydalanabileceğine açıklık getirme amacındadır. Her ne kadar yazı dizisini tamamlayamamış olsa da yayımlanabilmiş beş yazının da temelini oluşturan psikoloji biliminin verilerini ele alırken Batılı kaynaklardan faydalandığı ve hemen her fırsatta Batılı bilim insanlarına ve dolayısıyla onların bulgularına göndermede bulunduğu görülür. Yazılarında genel hatlarıyla savunduğu sistematik anlayış edebi eseri değerlendirirken de yaratırken de iç ve dış gözlem yöntemleri olur. Her iki yöntemi de ayrı ayrı ele alarak bu yöntemlerin ayırıcı özelliklerine, kullanım olanaklarına, sakıncalarına/eksikliklerine değinir; hemen her durumu örneklemeye çalışır ve böylece her ikisinin de kazançlarının, faydalarının

yanında eksikliklerinin ya da hatalı yanlarının da bulunabileceğine dikkati çekmek ister. İbrahim Alâettin yazılarında, sanatçının kendi ruhuna, duygularına dönüp kendi içsel deneyimlerinden yola çıkarak eserini kurgulamasına; dışgözlem yöntemi ile de karakter yaratmada davranış biçimlerinin, dil ve üslubun, fiziksel özelliklerin insan psikolojisine dair veriler barındırıyor oluşuna değinir. Konularını hem Türk hem dünya edebiyatlarından, edebi türleri de dikkate alarak somut örneklerle okurlara aktarır. Bu çalışmayla psikoloji biliminin edebiyat ile kurduğu bağa dair süreli yayınların içerdiği verilerin taranması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Şuayb (2018). *Hayat ve Kitaplar*, (Haz. Erdoğan Erbay), İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Altun, Işıl (1997). *Şair ve Şair Nedim Dergileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.
- Çetin, Attila (1996). "Gövsâ, İbrahim Alâeddin", *İslam Ansiklopedisi*, S.14, s.158-160.
- Çıkla, Selçuk (2009). Tanzimattan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi. *Türkbilig*. S.18, s.34-63.
- Düşmez, Sercem (2010). *Şair Mecmuasının Milli Edebiyat Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Eliuz, Ülkü (1996). *İbrahim Alâettin Gövsâ Hayatı ve Şiirleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.
- Ercilasun, Bilge (1998). *Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit*, Ankara: MEB Yay.
- Ercilasun, Bilge (2013). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gürel, Zeki (1992). *İbrahim Alâettin Gövsâ ve Çocuk Edebiyatımızdaki Yeri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- İbrahim Alâettin (1918). Psikoloji ve Edebiyat 1, *Şair*, S.2, s.23-25.
- İbrahim Alâettin (1918). Psikoloji ve Edebiyat 2, *Şair*, S.3, s.39-42.
- İbrahim Alâettin (1919). Psikoloji ve Edebiyat 3, *Şair*, S.5, s.75-77.
- İbrahim Alâettin (1919). Psikoloji ve Edebiyat 4, *Şair*, S.8, s.121-122.
- İbrahim Alâettin (1919). Psikoloji ve Edebiyat 5, *Şair*, S.12, s.186-188.
- Karaburgu, Oğuzhan (2005). Bir Şairin Dergisi: *Şair. Arayışlar*, S.7 (13), s.75-88.
- Kılıç, Rüya (2015). Türkiye'de Modern Psikolojinin Tarihi: 'İlm-i Ahvâl-i Ruh 'İlmü'n-Nefs/Ruhiyyat, *Kebikeç*, S.40, s.21-36.
- Odabaşı, İ. Arda (2016). Osmanlı Matbuatında Milliyetçilik ve Psikoloji, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, s.75-117.
- Özbek, Seda (2016). *Nesir Yazarı Olarak Cenap Şahabettin*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Sakallı, Fatih (2012). Ahmet Şuayb'ın "Musahabe-i Edebiyye" ve Diğer Yazıları, *Türkbilig*, S.24, s.171-186.

Siyavuşgil, Sabri Esat (1941). *Karagöz psiko-sosyolojik bir deneme*, Maarif Matbaası.

Tarakçı, Celal (1986). *Cenap Şahabeddin'de Tenkit*, Samsun.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

EK:

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹⁰

- 1 -

Evvelce eserler, bilhassa manzum veya mensur şiirler, tahassüslerin, heyecanların ifadesi, daha toplu bir tabir ile ruhun lisanı olduğu için şiir ve edebiyatın psikolojiden ve psikoloji usullerinden istifade etmesi pek tabiidir. Zaten psikoloji ilim ve fen olarak mevcut değil iken ruhî hadiselerin teşhis ve tebliğini en mükemmel bir surette ifa eden lisan şiir idi. Mesela ruhun hayati ve ezeli bir fırtınası olan aşk, en iptidai insanlar tarafından bile terennüm ve tasvir edilmişti. Şark ve garbın esatiri, kasaid ve hikâyatı, birçok asrın mahsulü olan enâfis-i asar hatalı veya noksan olsa bile ale-l-ekser bu "vetîre-i ruhiyye –Pcessns" Psychologique'un tahsil ve ifadesine münhasır gibidir. Yalnız ibtidai insanlar değil, silsile-i hayvanatın az çok tekemmül etmiş aksamı bile ruhunu intak etmek hususunda belagat-ı mahsusaya maliktir. Fi-l-hakika muhtelif evzâ' ve harekât, sadalar ve feryatlar dertli hadiselerin manidar birer vasıta-yı tezahürü değil mi? Bütün bu vesaitin en mükemmeli lisan ve lisanın en kavi ve müesser şekli asar-ı şiiriyyedir. Binaen aleyh psikoloji için asar-ı edebiyeye -medar-ı hükm olmasa bile- istifade bahşır. Nitekim bir milletin asar-ı san'atı, bilhassa mevlüdat-ı edebiyesi ruhi seviyesini, şecaatlerini, arzu ve ihtiraslarını bize en iyi bir surette naklettiği için cemaat-i ruhiyatı bir mecmûa-yı efradın seciyesini, harsını en ziyade bu vasıta ile tedkik ve tayin edebiliyor. Kadim İnan ve Yunan'ın maddi hayatlarını değil fakat ruhlarını, maneviyatlarını Şehname'lerinden, İlyada ve Odesa'larından okumak en emin bir vasıta-i ittıla'dır.

Bu umumi mutalaattan sonra düşünelim ki bir sanatkâr halat-ı ruhiyeyi bütün vuzuh ve sadakatle tespit edebilmek için nasıl hareket etmelidir? Çünkü her eser-i edebîde az çok bir tahlil ruhu varsa da bu ruhî tahliller muvaffakiyet itibariyle pek çok tefâvüt arz ederler. İyi bir sanatkâr muhakkak biraz da psikolog olur. Fakat kendine fazla merbut olmak, harici daha az görmek, tecrübelerden, tahkiklerden müstefid olamamak gibi noksanlarla eseri kıymet-i tahlil itibariyle zayıf olmak ihtimalindedir. Gerçi bir Fransız darb-ı meselinin dediği gibi "Büyük fikirler kalpten

¹⁰ *Şair*, 7 Aralık 1918, nu.2, s.23-25.

İbrahim Alâettin, birinci yazısındaki yazım yanlışlarını ikinci yazısının sonunda yayımlamıştır. Yazarın "Tashih" başlığı altında paylaştığı kelime hataları, tarafımızca yapılan harf çevrimi esnasında metnin orijinalini korumak adına değiştirilmemiştir. Metindeki değişmesi gereken kelimeler için iki numaralı yazının sonundaki tashih notuna bakılmalıdır.

gelir.” Lakin harici müşahedenin kalbe vuzuh, fikre cila verdiği de inkar olunamaz. Şu halde bir sanatkar kendini ve muhîtinin daha iyi görmek ve göstermek için psikoloji metotları hakkında az çok bir fikir edinmelidir.

Ruhî hadiseleri tedkik, cem' ve telif eyleyerek birtakım kanunlar elde etmek için ruhiyatın muhtelif ve son zamanlarındaki mesaiye nazaran hayli zengin usulleri arasında en ziyade ma'ruf ve umumi olanı teemmül veya tefahhus “Reflexion” usulüdür ki hadisetin tabiatı Nature itibariyle tedkikini ihtiva eder. Ve teemmül-i dahili ve harici olmak üzere iki kısma ayrılır.

Asar-ı sanattaki ruhî tahliller suret-i umumiyede teemmül-i dahili Introspection usulüyle yapılmış olduğu için bunda biraz ısrar etmeyi müfid buluyorum.

Aşıkardır ki bir ruhî hadise kimin üzerine icra-yı tesir etmiş ise onun tarafından meş'urdur. Yani onun saha-yı şuuruna dahildir. Şu halde ruhî hadiselerin mahiyetini tayin için en muvaffak usullerden biri ve belki birincisi budur. Nefsimizde geçen bir hadise-yi ruhiyeye dikkat ederek onu izah etmek: işte bu usulün esası. Bir sevinci, bir teessürü duyduğumuz zaman halet-i ruhiyemizin aldığı safahata dikkat ederek onları söylemek veya yazmak suretiyle tespit edersek tefahhus-ı dahili veya derunî suretinde bir tedkik ruhu yaymış oluruz. Buna “usul-i enfüsî Méthode Subjective” unvanını veriyorlar. Herkes ruhunu vasıta ile tebliğ ediyor. Hele sanat eserlerinde enfüsü olmak adeta zaruridir. Çünkü onlarda “şahsiyet” unsurunun bulunması elzem ve şarttır.

Fransız bediiyatçılarından “لو سين بروى” eser-i sanat için üç unsur tadad ediyor: İhtiras, şahsiyet, seciyye.. “Sanatkâr -diyor- şahsi ve ibtikârî Originale bir surette anlamak, hissetmek, tebliğ etmek mecburiyetindedir. Şahsiyeti olmayan mutavassıt sanatkarların üslupları da yoktur. Belki bir nev'i tarzları ve tarikleri bulunabilir. İnsanların birçoğu yekdiğerinden az farklıdır. Halbuki sanatkâr âmmeden ayrılmalı, tabiat itibariyle olmasa bile derinlik ve vuzuh itibariyle temayüz etmelidir. İhtirasın şahsiyeti ve ibtikarını -eğer samimi ise- tabiatıyla tarz-ı tebliğ üzerine de icra-yı tesir eder. El verir ki dogmatik bir terbiye sanatkarın tabii evsafını ihlal etmiş olmasın. Sanatın kopyadan ibaret olmaması, tabiatı taklit ettiği zamanda bile bir şekli-izahtan, bir Interpretation dan ibaret bulunması şahsiyet unsurundan ileri gelmektedir. Yani “Bacon”ın meşhur formülü mucibince insan, sanatta ruhunu tabiata ilave ve mezceder.

Kezalik Alman psikologlarından “Ebbinghaus” sanat için üç şart der-miyan etmektedir: Mevzu', şekil ve unsur-ı şahsiyet. Sanatkara karşı hulasaten diyor ki: “Mevzuunla beni alakadar et; üslubunla o alakayı idame ve beni meşgul eyle! Ve nihayet şahsiyetinle ne vücuda getirmeye muktedir olduğunu bana göster!” ve şahsiyet hakkında sanatkara şu satırları tevcih ediyor: “Mevzuun ve üslubunla olduğu kadar ve belki ondan daha fazla beni bizzat kendiliğinle de memnun et. Mevzuda benim görmediğim, sezmediğim hususiyeti göster! Bana alemin önünde teşhire layık bir ferdiyet isbat et! İsyankâr mevzua emniyetle ve külfetsizce nasıl hakim olduğunu ruhunla ona ne suretle nüfuz ettiğini irâe et! İktidar-ı beşerî ve onun tabiat üzerindeki hakimiyetini görmek beni yükseltir. Çünkü seninle rekabete girişmesem bile ben de bir insanım. Ölgün renklerden güneşin âteşin hayatını nasıl parlatıyorsun. Bütün bunları bana anlat!”

Görülüyor ki şairden ve her türlü sanat sahibinden beklediğimiz en büyük lütuf bize ruhunu ifşa edebilmesidir. Demek ki tefahhus-ı şahsî veya usul-i enfüsî dediğimiz tarz-ı tedkik, asar-ı sanat için çok ehemmiyetlidir. “Freud” gibi bazı Alman müelliflerin “tahlil-i ruhî Bsychoanalyse”

unvanını verdikleri bu usul mâdûn-eş-şuûr geçen hadisat hakkında nefsimizin bir teftişi mahiyetindedir.

Rüyalarımız -ki mâdûn-eş-şuûr olmak itibariyle pek bariz ahval-i ruhiyyedendir- yine bu usul ile tahkik ve teftiş edilir.

Yek-nazarda insan zanneder ki nefsimizde geçen hadisata tercüman olmak pek basit bir iştir. Fakat enfüsî usul tatbik edilerek yapılan ruhî tahlillerde bazen ne kadar hata ve gaflete uğranıldığını da unutmamak lazım gelir.

Bu hususta riayeti lazım olan nukâtı ve edebiyat için ruhiyatın şayan-ı istifade olan metotlarını diğer makaleye terk ediyorum.

İbrahim Alâettin

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹¹

- 2 -

Eser-i sanatın en mühim şartlarından birisi “şahsiyet ve seciyye” olduğuna nazaran “enfüsî usûl-i tetkike” “Introspretion” a müracaat etmek zaruri ise de muvaffakiyet pek de kolay değildir. Fi-l-hakika bu usûlün tatbiki epeyce nazik, müşkil ve hayli ihtiyata muhtaçtır. Çünkü tetkike başlanıldığı zaman yani dikkat-i nefsimizde geçen herhangi hâlet-i ruhiyeyi teftişe matuf olduğu zaman o hâlet-i ruhiye yavaş yavaş zâil olur. Meselâ insan şiddetli bir hiddet esnasında bu hâlet-i ruhiyeyi tetkik edecek olsa gazap hali zevâle yüz tutar. Bundan dolayıdır ki bazı ruhiyâtşinaslar bu usule fazla itimat edilmemek lazım geleceğini söylerler. Zaten sâha-i şuûr mahdud olduğu için heyecanın tefekkürü ve bi-l-mukabele muhakemenin tahassüsü nehy edeceği âşikârdır. Lâkin tetkik esnasında hâlet-i ruhiyenin firar ve zevâli hakkındaki bu itiraza, “hafıza” dan bahsetmek suretiyle mukabele etmek mümkündür. Nitekim şiddetli bir korku ve tehlike içinde şuûrumuz bizi tedhiş eden mefhum ile meşbû olur ve fi-l-hakika tahassüsâtı teftiş etmekten âciz kalır. Fakat o korku zâil olduktan sonra sâlim ve müstakil kalan şuûrumuz hafızamıza müracaat ederek intibaâtını teftiş ve kayda imkân bulur. Meselâ ölüm tehlikesi karşısında kaldığı zaman bütün hayat-ı maziye, sevgililerin simaları ve hatıraları birkaç saniye içinde fevkalade seri’ bir sinema şeridi halinde insanın hayalinden geçermiş. Psikologların kaydettiği bu hâlet-i ruhiye şüphesiz hafızanın delâletiyle tecrübe olunmuştur. Nitekim sanatkar da esna-yı heyecanda teheyhücünü teşrih ve ifade edemez. Zaman-ı tahassüs geçtikten sonra hafızasının îanesiyle yaptığı tahliller eğer muvaffakiyetli ve samimi ise biz de aynı vaziyetteki tahassüsâtımızla bütün o tahlillere iştirak eder ve şâirin heyecanlarını yaşarız. Meselâ “Lamartin” in, “Musse” ve “Hâmid” in matemleri şüphesiz en âsude zamanlarında tahlil edilmiştir. Bununla beraber hafızalarındaki kuvvetli intibaâtı muvaffakiyetle naklettikleri için bizi sürüklemek kudretini hâizdirler. Çocukluk hayatlarındaki ahval-i ruhiyeyi bize nakleden müellif ve muharrirler de eğer fitraten psikolog iseler yirmi otuz sene evvele ait tecessüslerini bile o kadar güzel naklederler ki sabâvetimizde müşâbih müessirât varsa o hayatı âdeta tekrar ederiz. Bilfarz “Alphonse Daudet” kendi çocukluk ve gençlik hayatına dair olan “Küçük Şey- Petit Chose” ismindeki hikâyesini ne kadar tahlilkâr bir kudretle yazmıştır. Şüphesiz ki onlar derhal tahlil edilmiş tahassüsât değil, canlandırılmış hatıratın ibarettir.

¹¹ Şair, 26 Aralık 1918, nu.3, s.39-42.

Bahsettiğimiz bu enfüsî tetkik usulünün maruz olduğu diğer itirazlardan birisi de bu usulde aynı şahsın hem mevzu, hem müdekkik olması, hem manzur hem de nâzır bulunmasıdır. Şahsiyetin tezâufu gayr-ı tabîi bir hal addedildiği için bu tarzda yapılan tetkikât-ı ruhiyeye emniyet şüphelidir derler. Halbuki Amerikalı psikolog “William James”ın “şahsiyet” hakkındaki tetkikâtında görüldüğü vechile bizde her hal ve vaziyete göre pek muhtelif benlikler mevcuttur ve bu müteaddid “anılar” yek-diğerinin gıyabında birbirlerini tetkike imkân bulabilirler. Meselâ ben resmî ve mükellef bir mecliste îrad-ı nutk edecek bir mevkideyim, kendime ve sözlerime ehemmiyet verilmesini istiyorum. Bütün harekât ve etvârım, tefekkürât ve tecessüsâtım muhitimin telkînât ve îcabâtı altında o zamanki benliğime uygundur. Birkaç saat sonra evime döndüğüm ve ailemin tabîliği ve lâubaliliğiyle muhât bulunduğum zaman yeni bir benlik iktisab ediyorum. Kezalik evimde bile efrad-ı ailemin her biri bilfarz çocuğum, hizmetçim muvacehesinde yine ayrı benlikler taşıyorum. Ben ne kadar çok samimi ve ne kadar az ca’lî olsam bu pek muhtelif benlikleri takınmak hususundaki mecburiyetim hayatımın zaruri îcabıdır. Şu halde muhtelif benlikler az çok yekdiğerinden münfekk olduğu için birbirini tedkik edebilirler.

Enfüs-i tedkik-i ruhiyeye tevcih edilen diğer bir itiraz da bu usul ile bir hadise-i ruhiyenin mürekkeb veya basit olduğunu bilmeye imkân olmaması suretindedir. Çünkü insan kendisini tahlil ettiği zaman üzerinde hâkim olan hâlet-i ruhiyenin heyet-i umumiyesini hisseder ve mürekkebâtını ayıramaz derler. Fi-l-hakika bir adamla yeni tanışsak, bize hürmet veya nefrete benzer bir tesir ilkâ etmiş olsa birdenbire bu hissin mürekkebât ve sevâikini ayırmak mümkün olmaz. Acaba o adamı simasından veya evzândan, sesinden veya sözlerinden veya bize ihsas ettiği herhangi hoş veya nâhoş temâyülünden dolayı mı sevdik veya sevmedik? Bunu yalnız enfüsî usule münhasır kalarak tayin etmek cidden müşkil ve belki gayr-ı kâbilidir. Nitekim birçok aşk romanlarında sevda mukaddimâtı olarak tahlil edilen gayr-ı muayyen ve maksatsız temâyüller, tercihler ve incizâblar böyle mürekkebâtı ayırlamamış ve heyet-i umumiyesiyle icra-yı tesir etmiş hâlât-ı ruhiyeye belîğ bir misâl olur.

Kısmen vârid ve muhikk olan bu mahzurlar ve itirazlar da gösteriyor ki tefahhusu-ı derûnî veya usul-ü enfüsî dediğimiz bu yol, ruhu anlamak hususunda pek mühim olmakla beraber bizi maksada îsal için tamamıyla sâlim değil ve diğer delillerin, usullerin îanesine muhtaçtır.

Bir de şurasını daima hatırdan çıkarmamak lâzım gelir ki enfüsî Subjektif olmak sanatın bir hususiyetini ve ilim ve fenden mâ-bih-il-tefrîk olmakla beraber eser-i sanatın hakikat-ı nefsiyeye tamamî-i muvâfakatı ve ruhun harici Objektif hakikatleriyle teâruz etmemesi de şarttır. Binaen aleyh “Sanat enfüsîdir; ben böyle görüyor ve böyle hissediyorum.” diyerek kudretsizliklerini mazur ve makbul göstermek isteyen acemi sanat müntesiplerinin mazeretleri elbette şâyan-ı kabul değildir. Çünkü sanatkâr benden ne kadar ayrı ve ne derece yüksek olursa olsun nihayet ben de bir insanım ve benim göremediklerimi, hissedemediklerimi onda görülmüş ve hissedilmiş bulmak beni memnun eder. Şiirde, edebiyatta üslûbun, kelimelerin hatta veznin ve kafiyenin uyandırdığı tedâit ve teselsül-i efkâr ile asıl hissinden ayrılan ve tercüman olacağı hâlet-i ruhiyeyi kaybeden acemi şâir kendini aldatmış olsa bile beni ikna edemez. Eğer sanatkâr şahsiyet ve seciyyesini, heyecanını hakikaten tebliğ edebilmişse ben ondan ne kadar uzak olsam, hatta onu ne kadar anlamasam yine az çok mütelezziz ve müteheyyc olmam lâzım gelir. Bu fikre bilfarz musikiden misâl olarak itiraz etmek hatıra gelir ve meselâ denebilir ki “Musikiden mütehassis olduğunuz halde bilfarz “Wagner” den müteheyyc olmuyorsanız bu noksan o deha-yı terennüme mi aittir?” Elbette hayır! Fakat burada benim sanatkâra karşı hissizliğime sebep onun ruhunu

tebliğ etmekteki aczi değil; benim ondaki vesaitle, “teknikle” ülfetsizliğimdir. Hâfız’dan, Fuzûlî ve Nedim’den mütehassis olup da Hâmid ve Fikret’e karşı lâkayt bulunan müze edebiyatı müntesipleri için de hal böyledir. Kezalik “Seyfi, Enîs, Yusuf Ziya, İhsan Mukbil..” gibi hece vezinli şiirlerinde pek muvaffak rûhî teşrihler bulunduranların yazılarından mütehassis olmadıklarını samimiyetle söyleyen aruz vezni muhibbân-ı muhafazakârânî de yeni vesâitle ülfetsizlikleri ve ülfet etmek istemedikleri için lâkayt bulunuyorlar demektir. Yoksa satırlara bir his tevdî edilebilmiş ise elbette “Kalpten kalbe yol vardır.”

“Usul-i enfûsî” yi sanat ve edebiyata tatbik ederken yani şair ve sanatkâr hâlet-i ruhiyesini tebliğ eylerken –bilerek veya bilmeyerek- riâyeti lâzım olan bazı noktalar vardır ki rûhî tahlillerde esbâb-ı muvaffakiyeti teşkil ederler:

Evvel emirde; ifade edilecek hâlet-i ruhiye evvelce veya hakikaten veya hayalen yaşanmış olmalıdır. Hakikaten yaşanmış olan vakâyi ve teheyycât cümle-i asabiyemiz üzerinde derin bir iz bırakacağı için sanatta pek kıymettar olan samimiyeti tevliid eder. Lâkin sanatkârın her tasvir edeceği mevzuu yaşamış olmasını istemek elbette mümkün değildir. Bunun için “Yahut hayalen yaşanmış olmalı” kaydını ilâveye lüzum görüyoruz. Hayalen teşhis veya ibdâ ettiğimiz hâdisât yine parça parça yaşanmış hallerin bir başka şekilde terkiibinden ibarettir. Meselâ bir tiyatro yazıyorsanız, mevzuunuz size ait bir sergüzeşt olmayabilir. Kezalik eşhâsa iade ettiğiniz maneviyat-ı zâtî duygularınız veya kanaatleriniz bulunmayabilir. Lâkin o mevzuu ve teferruatı üzerinde yapacağımız tahliller yine sizin maneviyatınızın parça parça bir eser-i in’ikasıdır.

Sâniyen: Ruhun kabiliyet-i intibâiyesi olmalı. Yani sanatkâr “hafıza-i hissiye” ye mâlik bulunmalıdır. Bu nev’ hafızası bulunmayan bir adam geçirdiği hâlât-ı ruhiyeyi etrafıyla muhafaza edemeyeceği için tahattur ve teşhis etmek kabiliyetine hâiz olmaz. Hafızanın ehemmiyeti yalnız müşâhedât-ı hariciyemiz hakkında değil, belki hadisât-ı bâtınıye ve ruhiyemiz hakkında da carîdir. Hafızası kuvvetli olmayan bir sanatkâr ibdâ’ hususunda da zayıf olur.

Sâlisen: Ruhumuzu tahlil ederken hatıramızı epeyce tecrid edecek esbâb ve sevâiki tefrik eyleyecek bir “dikkat”e mâlik bulunmalıyız. Zaten teemmül, murâkabe ve teftiş-i nefis demek bâtna müteveccih bir “dikkat” demektir. Sanatkârların, mütefekkirlerin ekseriya dalgın olmaları **قتارینک** bulunmamasından değil, belki bir cihete şiddetle mensûb ve mütemerkiz olmasındandır. Zaten yüksek bir zekâ veya dehâ bu nevden bir dikkatle daima müzeyyendir. “Dikkat” hakkında *Tedrisât* mecmuasında münteşir bir makalemde şu satırlar vardı:

“Erbab-ı dehânın dikkat-i iradîye hususunda herkese karşı bir tefevvuku bulunduğuna dair suret-i umumiyede bir fikir vardır. Nitekim “Bufon” “Dehâ bir sabr-ı medîdden ibarettir.” “Bergson” “Dehâ uzun ve devamlı bir dikkattir.” demiş ve “Newton” kanunlarını nasıl bulduğu hakkındaki suale “Daima düşünerek” şeklinde cevap vermiş olmasına bakılırsa bu umumî kanaat pek de yanlış değildir. Fakat zannolunuyor ki dikkat ne kadar fazla olursa dehâdaki azamet o nispette bulunur. Gerçi erbab-ı dehâ muayyen bir mevzu veya nokta üzerinde uzun müddet tevakkuf ve i’mal-i zihin edebilirse de bu ısrar iradî dikkatten dolayı değildir. Belki fikrin bir servet ve ibtikâr olması bizce vârid olan bir mevzuda pek muhtelif nukât-ı nazarın, pek müteaddid köşelerin keşfine sebep olur ve dikkat yine tav’î bir şekilde temâdî etmiş olur. “William James” ın dediği gibi “Dehâyı halk eden dikkat olmayıp belki dikkati yaratan dehâdır.”

Rabian: Hafıza ve dikkat anasının yardımıyla hakikat ve samimiyeti temin edilen hâlât-ı ruhiyenin tamamen muhafaza-i sadakat edilerek tebliğ için sanatkâr elindeki “fırça, yay, kelime, üslûp...ilh” gibi vesaiti kudret-i salâhiyetle kullanabilmelidir.

Bütün bu şartlar şüphesiz ki fevrî olarak tahakkuk edemez. Yaratılışın, muhitin, terbiyenin mahsulüdür. Bununla beraber sanatkâr bu hususta temrînler yaparak kudret-i tahlilini az çok inkişaf ettirebilir. Yani kendini dinlemek, ruhunu teftiş ve tefsire çalışmak öyle bir terbiye-i nefsiyedir ki terakki ettikçe bir itiyad ve bütün âdetler gibi bir tabiat-ı sâniye haline girer.

Enfûsî tahlil-i ruhî usulünün şâir ve sanatkâr için kâfi olmayacağını yukarıda işaret etmiştim. Haricî tedkik ve müşâhede tarzlarını ve bunun edebiyat ile münasebetlerini diğer makalede mevzuu bahis edeceğim.

İbrahim Alaeddin

Tashih: Geçen hafta “Psikoloji ve Edebiyat” makalesinin tertibinde -eski matbaamızın lakaydisi yüzünden- manayı ihlal eden bazı tertip hatalarının bulunduğu görülmekle mühmelleri bir vech-i ati tashih olunur:

Birinci sütunun ilk satırında “evvelce” yerine “edebî” kelimesi konacak. İkinci sütunun altıncı satırındaki terkip “vetire-i ruhiye Processus psychique” suretinde olacak, yedinci satırında “tashih” kelimesi “tahlil”, on ikinci satırında “dertli” kelimesi “derunî” on sekizinci satırındaki “şecaatler” kelimesi de “temayüller” suretinde düzeltilecek.

Dördüncü sütunun beşinci satırında “bulunmaması” kelimesi “bulunması” suretinde yazılacak. Beşinci sütunun on dördüncü satırında “nasıl yaratıyorsun” kelimelerinden sonra “birkaç kelime ile bir seciyyeyi yahut bir hareketin en uzak ve en derin saiklerini nasıl izhar ediyorsun?” cümlesi ilave edilecektir.

İbrahim Alâettin

[PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT]¹²

- 3 -

Bundan evvelki makalelerde “enfüs subjectif” usul ile tahlil-i ruhiyeden ve onun şeraitinden bahsetmiş, ruhu teşhis ve intaka memur olan şair ve sanatkâr için bu usulün kâfi gelmeyeceğini de ilave eylemiştim.

Şimdi de ruhu anlamak için ikinci feyyaz bir yol olan “şey’î, harici, afaki objectif” usulün sureti-i tatbikini mevzuu bahsedeceğim:

Hadisat-ı ruhiyeyi ve bunların delail ve kavanînini yalnız nefsimizde geçenlere kıyas ile öğrenmeyiz, belki hariçteki tezahürlerine nazaran da tedkik edebiliriz. Evvelki şekle “teemmül-i enfüs” deniyordu. Bu ikinci introspection surette tefahhus-ı şey’î veya teemmül-i harici “extropection” ismi veriliyor. Sima ve azadaki tahvilat ve harekât, jestler, lisan, yazı, resim vesaire gibi asar ve kazahürat, beynevi teşkilat, atrar ve meşvar... ilh gibi delail vasıtasıyla insanların muhtelif fikirlerine hislerine heyecanlarına intikal ediyoruz. Kezalik tarifat ve

¹² Şair, 5 Ocak 1919, nu.5, s.75-77. Bu yazı dergide başlıksız olarak yayımlanmış sadece üç sayısı ile numaralandırılmıştır; yazının sonunda ise İbrahim Alâettin imzası bulunmaktadır.

tasviratımız da birçok zaman yalnız bu hareketleri kelime veya fırça ianesiyle çizerek herhangi halet-i ruhiyeyi teşhis ve irad eyliyoruz. İşte ruhu tedkik için teemmül-i harici usulünü tatbik etmek bundan ibarettir. Buna “müşahade veya istibsar observation” ismini de verebiliriz. İhvan-ı ruhiyeye alamet olarak tanıdığımız işaret ve hareketleri hayat-ı hariciyeye yaptığımız dikkatler sayesinde öğrenmişizdir. Kezalik birçok sanatkârlar, bilhassa romancılar deruni halleri tebliğ hususundaki muvaffakiyetlerini hayattaki dikkatlerine ve nüfuz-ı nazarlarına medyundurlar. Hatta “Galton” gibi bazı psikologlar da malumat-ı ruhiyelerinin bir kısmını sokaklardan, salonlardan, her türlü mecma’larla temas ettikleri insanlardan toplamışlardır. Enfüs usulü nasıl bir maksat-ı ilmimiz olmayarak dahi kullanıyorsak şey’î tarz-ı tahlili de bir ilim usulü halinde tanımaksızın böyle istimal etmekteyiz. Ancak ilme mahsus bir intizam ve insicam ile mahiyeti hakkında bir fikir edinirsek yaptığımız tahliller elbette daha şuurlu ve daha emniyet-bahş olur.

Şey’î usul-i teemmül veya istibsâr dediğimiz tarz ahval-i ruhiyeyi delalet-i hariciyelerine ve suret-i tezahürlerine nazaran tedkik etmek olduğuna göre bu suver-i zahireyi bir takım aksama tefrik etmek meseleye daha ziyade vuzuh verir. Psikolog “تلايات” batınî ahvalin suver-i tezahürünü dört kısma tefrik eder ki ben de bu tasnifi takip ediyorum: Evvel emirde sima ve azamızın muhtelif hareketleri kaşımızın, dudağımızın, elimizin, ayağımızın en basit hareketleri bile fikirlerimizi ve niyetlerimizi, bilhassa heyecanlarımızı başkalarına tebliğ için belîğ birer tercümandırlar. Bunlara melâmih-i vechiyye veya lisan-ı hal mimique yahud expiression de la physionomie gibi isimler veriyorlar ki “ilm-i sima ve ilm-ül-kıyafet Physiognomonie” namı altındaki silsile-i malumat ve tahminattan tamamen ayrıdır. Ale-l-ekser bir iki şey’î tefrik edemeyenler, ayîy nokta-i nazar halinde telakki edenler bulunduğu için şimdiden bu farkları tavzih etmeliyiz. Bunlardan birincisi sima ve harekât-ı vücudiyesi ve anlardaki tahvilat-ı muvakkatayı hal-i faaliyette iken bilhassa muhtelif teheyücat ve ihtirasatın taht-ı tesirinde iken tedkik eder. Halbuki ikincisi yani ilm-i sima denilen ve henüz fenni esaslara istinad edemeyen silsile-i malumatın gayesi, vücudun muhtelif aksamını bilhassa yüzün hututiyle başın şeklini tetkik ederek insanın seciyyesini tayin eylemektir. Sima ve şekilden seciyyeye intikal meselesi hakkında söylenenleri bilahare hulasa edeceğiz. Şimdi harekât-ı vechiyye ve uzviyemizin delaletlerinden bahsedelim: Elemin, sevincin, dikkatin, korkunun, vecdin, hayretin...ilh birçok halet-i ruhiyenin simada hasıl ettiği attavat-ı rumuz her nazar için manidardır. Fakat teşrihi tedkiklerde gördüğü vecihle bunları husule getiren asab-ı mahsusa o kadar mebzul ve bilnetice o büklümler arasındaki ânat o derece çoktur ki hakiki olarak tayin manası nazik bir meseledir. “Darwin”ın “ادوار كويته” in bu meseleye hasrettikleri ciltler tedkikatte ne derece ihtiyat lazım olduğunu gösterir. Uzun her hareketi ale-l-ekser ruhun bir hareketine delalet eder. Kezalik bir halet-i ruhiyeyi izhar etmek istediğimiz zaman bazı harekâtı eda ederiz. Mamafih uzvi işaretlerin ruhî hareketlere, emel ve heyecanlara daima hakiki olarak tetabuk etmesi lazım gelmez. Çünkü bazı defa eda etmek istediğimiz hisler aktörlerin sahnede yaptıkları gibi müstear ve gayr-i samimi de olabilir. Mamafih bu hal de gösterir ki her halde uzvi hareketlerin ruhî manası vardır. Hatta bu manayı hayvanlarda bile müşahade ediyoruz. Kedi köpekte yahut bargirde kulakların vaziyeti, kuyruğun sallanışı, başın veya ayakların duruşu bize dikkat veya la-kaydisini, neşe veya hiddetini, arzusunu pek ala ifşa eder. Hayvanlarda gizlenmiş maksatların alametlerine yani sahte etvar ve harekate bile tesadüf ederiz. İnsanları her hususta hayvanlara takribe çalışan “Darwin” bunun birçok misalini resimleriyle tespit etmiştir. Fi-l-hakika müşahadatımızı tamik etsek bu hususta birçok şayan-ı dikkat müşabehetler buluruz.

Bilfarz hiddetli zamanımızda dişlerimizi sıkmamız hayvanata ait alamet-i tehevverün kesbi itidal ve nezahet etmiş bir şeklidir. Kezalik birisini fazla beklediğimiz zaman elimizi masaya hatta ayağımızı yere vurduğumuz çok vakidir. Tıpkı bunun gibi kapınızın önünde fazla bekleyen bargir de yürümek hususundaki sabırsızlığını ayaklarını vurarak ifşa eder. Hele “Darwin”in şu meseli pek belğidir. Tasdik veya ret ve efkâr hususunda kullandığımız baş sallamak işaretini münbi’ine rücu ederek ta’mik ettiğimiz zaman görürüz ki bu hareketler mübde itibarıyla tamamen hayvanidir. Bir köpeğe veyahut bir çocuğa sevmeyeceği bir gıdayı veriniz. Her ikisi de ağzını ve başını gıdadan çekecek ve siz yaklaştırdıkça o başını uzaklaştırmakta ve kaldırmakta devam edecektir. İşte “red” işaretinin esası budur. Eğer verdiğiniz gıda hayvanın veya çocuğun hoşlandığı bir şeye göreceksiniz ki baş öne doğru eğilecek, verdiğiniz gıdaya uzanacaktır. Bu vaziyet de “tasdik”in tahammidir. Pek tabii olan bu hareket ve işaret insanlar için öyle bir sevk-i tabii halini almıştır ki red veya kabulü aynı işaretlerle eda ederler. Bu hareketler hemen her kavim ‘inde kolayca anlaşılır. Görülüyor ki bu hususta mevzumuzdan biraz ayrı fakat mukayeseli ruhiyatın tedkikine şayan mühim ve seza-yı merak birçok mümaseletler ve hayvanlarda dahi ruha delalet eden hareketler vardır.

İnsanların hayat-ı ruhiyesindeki servet-i tenevvü pek çok olduğundan onlardaki uzvi delaletlerin de envaina payan yoktur. Gülmek, ağlamak, istihfaf etmek... gibi ruhî haletler simayı hayvaniyette irtisam edemiyor. Çünkü böyle birçok anat-ı hissiyenin hayvanların hayat-ı ruhiyelerinde yeri yoktur. Ta ki “La Fontaine”in yaptığı gibi bu hisler kendilerine iade edilmiş olsun.

Simamız hislerimize tercüman olan asabı ihtiva etmek itibarıyla şüphesiz vücudun en zengin yeridir. Kaşın, gözün, dudağın, burnun, yanağın altındaki adalatın muhtelif hareketleri tedkik ettiğimiz fertlerin maneviyat ve heyecanatını bize ifşa eder. Yalnız ressam, hatip veya aktör değil, belki her sanat sahibi beşerin bir dahi okumak murat ettiği halet-i ruhiyeyi nazarımızda canlandırabilmek için bu ânata görebilmelidir. Bilfarz muharrir zihninde bir şey arayan bir şahsı bana tarif için “kaşlarını şiddetli çatmış burun delikleri açılmış kuvvetle soluyordu...” kabilinden bir cümle yazarsa bu halin hiddet ve tehevüre alamet olabileceğini en basit müşahademle tanıdığım için muharririn müşahadesizliğine hükmederim. Ve tariften hiç müstefid olmam. Fakat buna bedel “baş arkaya meyl etmiş, alnı bükümlerle dolu gözleri semaya bakıyor gibiydi..” tarzında bir tavsif ile gaib ettiği ismi zihninde arayan bir adamı nazarımda az çok teşhis etmiş olur.

Simadan başka diğer ‘azanın harekâtı da amal ve ihtirasata nüfuz için az belğ değil. Mesela omuzların, kolların, ellerin kısmiyle inişlerinden hasıl olan “jest”lerde izhar edilmek istenen halet-i ruhiye ile bilhassa heyecanlarla daima münasebetdardır. Bir adamın yürüyüşü bile bize halet-i ruhiyesinden malumat verebilir. Yalnız izhar etmek istediği mevki-i ictimaiyeyi değil, belki cebinde parası olup olmadığını bile çok zaman tahmin ederiz. Nitekim halk “ben onun ne mal olduğunu adım atışından anladım.” der.

Alelaide hayatta insanların öyle hareketleri vardır ki zahiren yeknesak olmakla beraber biraz ta’mik olununca ve aralarındaki ânata nüfuz edilince yalnız o andaki hisleri değil seciyye ve mizacın bir kısmını hatta alınan terbiyeyi bile keşfetmeye yardım eder. Mesela herkesin su içmesi zahiren basit ve yeknesak bir harekettir. Fakat bu hareketin teferruatında birçok ânata bulunabilir. Bardağı parmak uçlarıyla temas eder gibi tutan ve içerken küçük parmağını hafifçe kaldıran

birisinin şu hareketi elbette beş parmağıyla avuçlayıp ağzına dayanan bir adamın hareketinden daha ince ve zariftir. Hatta küçük parmağın serbest ve gergin bulunması da vaziyetteki manayı değiştirebilir.

Hanımların zevk ve zarafetlerini yelpaze tutuşlarından peçe veya etek kaldırışlarından bile az çok tahmin edebiliriz. Baston taşıyanlar da böyle değil mi? Bazısı üzerine yüklenir gibi tutar, bir kısmı parmaklarının ucuyla taşır. Tehditkâr bir vaziyette kavrayanlar veya başkasına aitmiş gibi ortasından tutarak ona alışmadığını ve tasarruf edemediğini gösterenler de vardır. Oturuşlar da muhtelif mana ifade etmek kabiliyetindedir. Bazıları yorgunluktan veya can sıkıntısından adeta yığılır, bir kısmı sahip olduğu veya malikiyetine vehmettiği mevki’-i ictimaiyi izhar edecek surette kurulur. Diğeri bilakis mahcup ve sıkılğan bir halde ilişir. O dururken ayakları serbestçe uzatmak veya iskemlenin altında saklar gibi bükmek o andaki huzur veya endişeye pekâlâ delalet edebilir. Temennalarımızdaki mülayemet, tabiiik, ağırlık fart-ı inhina seciyyemizi ifşa etmek hususunda epeyce manalıdır.

Şüphesiz ki bahsettiğim evza’ ve harekât ile mümessilleri kısmen alınan terbiyenin neticesidir, yani kesbidir, kısmen de tabii ve vehbidir. Mesela aktörler, avukatlar ve hatipler evza’ ve etvarı suret-i mahsusada taallüm ederler. Bazen en adi hareketler vardır ki tabii bir manayı müfid olmayıp eser-i taklittirler. Bilhassa hanımlar zarif gördükleri tipleri evza-i taklide ne kadar meraklıdır. Ben hatırlıyorum ki idadide iken bir muallimimin temennasını nedense zarif bulmuş ve taklit etmişim.

Bundan maada evza’ ve hareketin da milliyeti, muhiti vardır. Bir İngilizle bir İtalyanı konuşurken takındıkları evza’ ile tefrik edebiliriz ve yabancı bir millete mensup jestleri aramızda eda etmek isteyenleri şayan-ı tebessüm ve terahhum buluruz.

Bir kısım jestler de vardır ki tabii ve umumi olarak bir mana ifade etmez. Bir zümre arasındaki imtiyazlar kabilinden tamamıyla itibaridir. Külhanbeylerinin bazı evzaı gibi ki aralarında hususi manaları müfid olurlar.

Hulasa tabii, kesbi, taklidi olsun umumi veya hususi bulunsun her halde harekât-ı uzviye ve etvar ve evza’ “teemmül-i şey’î” veya “istibsar” usulünde tedkik-i ruh için mühim bir menba’ teşkil eder.

Harekât-ı vechiyye ile evza-i bedeniyyeyi tedkik etmek bize yalnız ruhun heyecanlarını tanıtmakla kalmaz. Belki saklanmak isteyen amal ve ihtirasatı da ifşaya hizmet eder. Bütün bunların sanatkarlardaki müşahade ihtiyaç ve kabiliyetini ne kadar tenmiye edebileceği de tekrar ve ispattan müsteğnidir.

Batın-ı ahvalin suret-i tezahürünü dört kısma tefrik etmiştik ki birincisini mevzuu bahsetmiş bulunuyoruz. Diğelerini takip edecek makaleye bırakıyorum.

İbrahim Alâettin

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹³

- 4 -

Ruhî ahvâli hâricî tezahürleriyle tanınmanın yolunu yani sanat ve edebiyat için kâbil-i istifâde olan ruhiyatın “şey’i Objectif” usulünü başlıca dört kısma ayırmıştım ve birinci şekil tezâhür olmak üzere harekât-ı vechiyye ve evza-ı bedeniyyeyi zikrederek bunların bilhassa heyecanları ihtirasları ifade etmek hususunda ne kadar belîğ olduğuna dair bazı misaller getirmiştim.

Bu birinci tarzdan maada hâricî alâmetleriyle bir şahsın ruhî ya (2) lisan, yazı, resim gibi her türlü âsârı delâletiyle yahut (3) bünyesinin, başının muhtelif a’zâsının şekil ve hali itibariyle veya (4) muhtelif eşya ve ahval karşısındaki hareketleri, tercihleri, intihâbları dolayısıyla tetkik olunabilir.

Lisan ile ahvâl-i batınıyyeyi anlamının yolu herhangi bir hâlet-i ruhiye hakkında muhtelif insanları söyletmekten veya kullandıkları kelimeler, tabirler delâletiyle asıl maneviyatlarını tahmin etmekten ibarettir. Bu tarz, ruhiyatçılar kadar sanatkârları da alâka-dar ve müstefid eder. İzhar veya idmar edilmek istenen bâtını ahvâli nüfuz ile takip ettiğimiz mükâlemeler bizi pek kolay ifşâ edebilir. Bu âdetâ fennî âlet ve vasıta kullanmayan bir tecrübedir ve bütün ruhiyât tecrübelerinde olduğu gibi muhataba ihsas-ı maksat etmeksizin tatbikî elbette müreccah olur. Çünkü bu suretle gayr-ı tabî ve sahte tezahürata fazla imkân verilmez. Meşhur İtalyan diplomatı “Makyavel” dermiş ki “Lisan, insana maksadını saklamak için verilmiştir.” Fi-l-hakika istimal edenin kudretine göre lisan bir an için fikr-i aslîyi idmara muvaffak olsa bile haddizatında sahibinin seciyye ve temâyülünü bile ona rağmen gayr-ı iradî şerh ve tafsil edebilir. Kullandığımız alâlâde kelimeler arasında öyleleri vardır ki onlar bir yaşa, bir sınıfa, bir temâyül-i fikrî veya hissiye kuvvetle delâlet ederler.

Rûhî tetkikât için “tedâî-i efkar”ı esas ittihaz edenlerin yani “tedaiyyün”un bahsettikleri tecrübeler bu hususta çok şayan-ı dikkattir. Mesela “William James” bunlardandır. Böyle bir tecrübe için mevzu’ olan zata birbirinden ayrı manâda bilfarz yirmi kelime söyler ve her kelimenin lafzî akabinde muhatabın bi-t-tedâî bulduğu kelimeyi kaydeder. Bu kabîl cevapların mâhiyet-i umumiyesine göre tecrübe edilen adamları birtakım tiplere, enmuzeclere ayırmak âdet olmuştur. Meselâ: “Hülyavî enmuzec, amelî enmuzec, alâlâde enmuzec, mütebahır enmuzec... ilh”

Bazen söylediği yalnız bir kelime vasıtasıyla bir adam hakkında oldukça doğru bir fikir edindiğimiz vâkidir. Lisanın rûhiyat itibarıyla tedkikini yapanlar onun tahavvül ve tekâmülünü tamîk edenler buna dair ne kadar şâyan-ı istifâde misaller vermişlerdir.

Edebiyatın roman, bilhassa tiyatro gibi aksâmında lisan-ı psikoloji ve lisan vasıtasıyla teşrih-i ruh müelliflere muvaffakiyetli bir saha ihzâr edebilir.

Yazı vasıtasıyla tedkik-i maneviyattan bahsedilince hâtıra hem “üslup” hem de “hatt” gelebilir. “Üslub”un lisan gibi kuvvetli bir menba-ı tedkik olduğu âşikârdır. Onda ısrar etmiyorum. Hatt meselesine gelince ruhiyatın yeni inkişaf eden müteferri’ mesâili arasında hattın temâyül fikri âhlak ve seciyye, cinsiyet vesâire gibi mahsûsât ile münasebetinden çok ehemmiyet

¹³ Şair, 30 Ocak 1919, nu.8, s.121-122.

ve kanaatle bahsedenler vardır. “Graphologie” üzerinde epeyce çalışılmış bir bahistir. Bir defa hattların urûk ve akvam-ı beşerle münasebeti meselesi var. Uğraşanlar iddia ediyorlar ki hutût-ı mültesika ibtidaî insanlara mahsustur. Ve tekâmül nisbetinde hattlar da gittikçe mütecerriid olmaya başlar. Nitekim pek küçük çocuklara bir kalem verildiği zaman vücuda getirdikleri yazılar daima mülâsıktır. İbtidaî insan gibi çocuk da ilk harflerini birbirine bitişik olarak yazıyor ve kalemi kaldırmaya lüzum görmüyor. Çocuk yazılarını tedkik eden bir eserde fi-l-hakika pek küçüklerle ait karalamalar arasında bizim şark kelimelerine benzeyen çizgilere tesadüf etmiştim.

Bundan sonra hattların ahlâk ve seciyye, cinsiyet vesaire gibi mahsûsâtla münasebeti meseleleri var. Birer farziye halinden çıkamayan bazı kanaatlere göre yazılardaki keskinlik, yuvarlaklık ahlâk ve seciyyedeki sertlik ve yumuşaklığa, harflerin tersîmindeki fazla hususiyet ve başkalık garâbet veya fevkaledeliğe delâlet edermiş. Bir de rûhiyatın bu meseleleriyle uğraşanlar bir âile yazılarındaki umumi müşâbehetleri zikrederler ve yazıları tedkik olunmuş muhtelif âilelerden misâller getirirler. Pek hâiz ki en ufak bir hareketi bile nesilden nesle nakledebilen kanûn-ı veraset bütün sanatlar ve kabiliyetler gibi hattlardaki müşâbeheti de temin etsin.

Bir şahsın vücuda getirdiği resim vesaire gibi eserlerde onun tedkik-i maneviyat ve kabiliyeti için mühim bir mi'yâr olur. Ve bu tarz-ı tedkik bilhassa çocuk rûhiyatında ehemmiyetle tatbik edilirse de burada o meselenin sanat ve edebiyat mebâhisiyle alâkası pek mahdûd olduğu için ısrar etmeyeceğim.

Bünyeyi tedkik ederek ahvâl-i rûhiye hakkında hüküm vermek de rûhiyatın istibsar-ı hususta kullandığı bir vasıtaadır. Bu sûretle yapılan tedkikât ya bir adamın teşkil-i maddisini teşrih nokta-i nazarından mütâlâa eder ki “Anaimetque” yoludur. Yahut “İnsaniyât” ilminin kullandığı ölçüleri tatbik ederek başın şekli, büyüklüğü veya herhangi bir hususiyeti, boyun, rengin zâviye-i vechiyenin, saçların ilh envaî itibarıyla bir mecmua-i efrâdın ahvâl-i rûhiyesini araştırır ki bu da “Anthropometrique” tarihtir. Yahut biz de ilm-i simâ ve ilm-ül kıyafet ismini alan silsile-i malumât ile bir adamın eşkâl-i vechiye ve bedeniyesine, meselâ ellerinin, burnunun, dudaklarının, gözlerinin...ilh. şekil ve haline ahlâk ve seciyyesini, kabiliyet ve temâyüllerini tahmin eylemek yoludur ki buna da “Methode physonomique” diyorlar.

Fakat hemen haber vermek lâzım ki bütün bu malûmat-ı ilme mahsus bir kat'iyet ve vüsûkı haiz değildir. Bazen insanların seciyyesi teşkilat-ı uzviyelerinin, fizyonomilerinin bize tahmin ettirdiğinden pek başkadır. Sırf bu delâletlere münhasır kalarak bir adam hakkında hüküm-i kat'î vermek tehlikeli bir şey olur.

Mamafih teşkilât-ı bedeniyenin çok defa teşkilât-ı maneviye ile alâkası da kabil-i inkâr değildir. Hepimiz hadid bir mizacın nasıl şerâit-i vechiye ve bedeniyeye ile telif edilebileceğini az çok tahmin edebiliriz. Kezalik bize şüphe veren eşkâl ve avâriz-ı simaiyeyi çok defa hâdiseler ve tesadüfler haklı çıkarır.

Hele âsâr-ı sanatta bünyevi ve vechî şekillerle, hususiyetlerle seciye ve temâyüllerin itilafi meselesi daha çok zarurî olarak tatbik olunur. Meselâ bir resim veya romanda kaba ve haşin bir şahsı temsil etmek istediğimiz zaman ona azıcık hayvanî bir şekil ve sima veririz. Böyle bir ferdi teşhis için arayacağımız şerâit-i uzviye bilfarz ne olabilir? Süzgün bir beniz, uzun bir boyun hulâsa rakîk bir teşekkül elbette maksadı ifâ etmez. (Mamafih şunu da kaydetmeli ki zâlim ve hunhar simaların ince, rakîk olması ihtimali çoktur.) Bizim canlandırmak istediğimiz kaba, sert

bir maneviyat için meselâ “kalın ve kısa bir boyun, dar bir alın, geniş bir çehre ilh...” gibi şerait daha fazla muındar olur.

Tamamen ilmî olmamakla beraber sanat ve edebiyat için hakikaten câlib-i dikkat olan bu mesail hakkındaki izahlardan kayıtları diğer makaleye terk ediyorum.

İbrahim Alâettin

PSİKOLOJİ VE EDEBİYAT¹⁴

- 5 -

Ruhiyâtın sanat ve edebiyatı alakadar edebilecek tedkikâtından bahsederken tezahürât-ı hâriciye vesaitiyle ahvâl-i ruhiyeyi tedkik etmenin muhtelif tarzlarını anlatıyordum ki bu makalede onları ikmâl edeceğim.

Eskiden her şahsı “asabi, demevi, lenfavi, safravi” gibi kati mizaclara ayırırlar ve bunları teşkilat-ı beyneviye ile tahmin ve tayin etmeye çalışarak her birine ait batını evsafı tadad ederlerdi. Kezalik bazıları da insanları bedenlerinin şekline bilhassa en ziyade inkişaf etmiş olan cihazlarına göre birtakım tiplere ayırmışlar ve “enmuzec-i dimâgî, enmuzec-i adalî, enmuzec-i teneffüsü, enmuzec-i hızmi” gibi isimlerle her birinin şerait-i bedeniye ve ruhiyesini tesbite çalışmışlardır.

İtalya cezaiyyunundan meşhur “Lombroso”nun “mücrim enmuzecele, vilâdî caniler” hakkında kaydettiği eşkal ve ‘avarız-ı bedeniye de bu bahiste hatıra gelebilir. Tabiliğin hilafında bir beden içinde yine gayr-i tabii bir ruh bulunması ihtimali fi-l-hakika kuvvetsiz değildir. Nitekim “Lombroso” dehayı da tabiatın fevkinde addettiği için erbab-ı dehadan sayılan meşahir de daima gayr-i tabii ve marazî-yi a’râz taharrî etmiştir.

Son zamanların usul-i tedkikine göre bütün bunların az çok ‘indî telakkiler, istical ile tamim olunmuş hükümler suretinde telakkisi tabii ise de asr-ı hâzırın “marazî-yi ruhiyat” ile uğraşanları da bazı mertebe-i ‘uzvî ‘alamet ve işaret kaydetmekten fâriğ değildirlen. “Ribot” nun muhtelif emrâz-ı ruhiye hakkındaki kitaplarında ‘ale-l-ekser bir ruhî hadisenin ‘uzvi bir başkalıkla beraber zikredildiği görülür. İstanbul’da “Mazhar Osman” Bey’in riyasetiyle birkaç seneden beri “emraz-ı ruhiye ve ‘aklıyye” hakkında içtimalar yapıyor ve orada mevzû’ münakaşa olan mesail küçük risale halinde neşrediliyordu. Bu risalelerde zikr olunan vakayı teşhir eden doktorlar maluliyet-i ruhiyeyi teşhis ederken alâmât-ı bedeniye de kaydediyorlar. Demek ki muayyen ve katî bir kanuna tâbi’ olmamakla beraber suret-i ‘umumiyede ruhî bir hususiyetin bedeni bir ‘arıza ve ‘alametle itilaf ettiği kabil-i inkâr olamaz.

“İnsaniyat anthropologie” ilminin yaptığı tasnifler bunlara nisbetle daha ziyade hâ’iz-i vüsûktur. Mamafih onun tadad ettiği ‘umumi şerait-i efradı değil belki suret-i ‘umumiyede akvamı ve ‘ırkları tedkik ve tefrik etmek içindir. Bu uğurda kılıfları, boyları, renkleri, zevaya-yı vechiyeyi, simanın ve gözlerin biçimini...ilh muayene eder. Mesela Anglosakson ırkının havas-ı umumiyesi başın, boyun, cildin, saçların... ilh şu veya bu şekil ve halde bulunmasıdır kabîlinden kanaat verebilmektir. Şüphe yok ki ruhiyatçı gibi sanatkara teknil bu bahislere lakayd bulunmaz.

¹⁴ Şair, 27 Şubat 1919, nu.12, s.186-188.

Şarkta “ilm-i sima ve ilm-ü-l kıyafet” unvanlarını alan “physionomie” ye gelince: Bu kabîl-i tedkikat şayan-ı istinad olacak derecede ilerlemiş değilse de bilhassa sanatkârlar için seza-yı dikkat olmaktan her halde hâlî değildir. Ulûm-u müsbeteden evvel batın’i bilgilere ehemmiyet veren bütün akvam-ı inde ilm-i sima mevzuu bahsolmuştur. Nitekim Yunan-ı kadim hükemasından birçokları da bu bahisle uğraşmıştır. Bizde İbrahim Hakkı merhumun bu meseleye ait tafsilatı bulunduğunu işitir ve bazı beyitlerini de bilirdim. Şu makaleler münasebetiyle “Maarifetnâme”yi alıp tahammül edebileceğim derecede okudum. Yüz elli sene müteceviz bir zaman evvel yazılan bu tuhaf eser bir “ansiklopedi” gibi ratb ü yâbis her şeyden bahsediyor. Sima ve kıyafetin delaletlerinden bahseden “Kıyâfetnâme” kısmı manzumdur. Yüz elli kadar beyit içinde bir husustaki malumatı hulasa ediyor ki bu yekdiğerini takib etmeyen birkaç beytini misal olarak naklediyorum:

Yassı ise fark-ı ser / Sahibi çekmez keder
 Kim ki saçı sert olur / Akılla cüret bulur
 Kim ki saçı sarıdır / Kibr ü gazap kâridir
 Kim ki türüştür yüzü / Telh olur ekser sözü
 Enf eğer olsa kısar / Havf olur anda kesir
 Enf ucu ağza yakın / Olan âdemden sakın
 Sâidi eğri kısar/ Olsa olur ol şerir
 Isbı’ı yumuşak olan / Zîrek(zeyrek) olur bî-güman
 Sine arîş olsa ol/ Gönlü hiç olmaz melûl
 Isbı’ı olan uzun / Ehl i hüner zü-fünûn
 Sadr u omuzdaki kıl / Cür’ete olmuş delil
 Batnı büyüktür gabî / Batnı küçük çelebi

Bu bahiste Uşşakizade Halit Ziya Bey’in 1311’de neşr olunmuş “ilm-i sima” ismindeki mini mini bir kitabını hatırlamamak kâbil değildir. Zürihli “Lavater” isminde eski bir simaşinasın râylarını nakleden bir küçük risale şiir-amiz üslubuyla cazip bir fantezi gibi ne kadar tatlı okunur. Onda alın, kaşların, burnun, kulakların, saçların bilhassa gözlerin, dudakların... ilh eşkal ü evsafıyla delalet edebildikleri secâyâ ve tıbâya dair ihtirazî kayıtlarla zikredilmiştir. İçinde bazen ne güzel teşhislere de tesadüf olunur. Mesela: “Erbab-ı gururda baş gayet dik ve nazar ufkidir. Verdiği cevaplar bir sükut-u medidden sonra kısa, katî bir surettedir. Erbab-ı gururda ekseriyet üzere bir tevazu-ı ca’lî meşhur olur. Fakat bu öyle bir nikab-ı hafiftir ki altındakini pek nakıs setreder.”

Simanın delaletleriyle uğraşanlar yalnız insan simasının tayin-i delaletine münhasır kalmamışlar, bazen insan simasıyla muhtelif hayvan simalarının münasebetlerini ve bilnetice seciyye ve kabiliyet itibariyle mümaseletlerini de tedkik ile uğraşmışlar. “**یورنا**” isminde eski bir İtalyan müellifinin ressam “**یورون**”un aslan ve öküz simalarıyla yan yana getirilerek müşâbebetleri canlandırılmış insan resimlerini havi kabulleri şayan-ı dikkattir. “**کویبر**”in dediği gibi bir şahsın sima itibarıyla bilfarz arslana benzemesi behemehal arslan tabiatlı olmasını

icap etmezse de böyle bir adam 'azamet ve vakar ilka etmekten halî kalmaz. Nitekim ağızları aşağıya doğru kıvrık, yuvarlak gözlü, az alınlı insanlar vardır ki biz onları balıklara benzetiriz ve balığın fikirsizliğe timsal olması bu münasebeti takviye eden bir delil olur. Ben Paris nebatat bahçesinde gördüğüm "buldok" cinsinden bir köpeği yine orada tesadüf ettiğim bir garsona o kadar benzetmişim ki bu müşabeheti hiçbir zaman unutmam. Tabii bu mümaseletin seciyelere şamil olup olmadığını tecrübe etmemiştim.

Bir kısım erbab-ı merak da simanın yalnız "profil"ini nazar-ı dikkat alarak her şahısta bir hayvan profili bulmaya çalışırlar. Bu suretle simanın yandan görünüşüne bilhassa burun, dudak ve kaşların vaziyetine göre bazısına papağan, bazısına koç, kimisine de fare profili iare ederler.

Bazı müellifler nebatata bile manidar bir fiziyonomi iare etmeye çalışmışlardır. Fi-l-hakika her memleketin gerek lisan-ı carisinde gerek edebiyatında nebatatın eşkal ve evsafına iare edilmiş birçok münasebetler vardır. Nebatatın birçoğu bir manaya timsal addedilmiştir. Mesela meyveli ağaçlar seniyy ve mürüvvet seciyesine, kavak gibi meyvesizler fikirsizliğe, menekşe tevazua ilh.. timsal addolunmuştur. Şüphesiz ki o nebatata bu manaların verilmesinde şekil ve vasıflarının çok tesiri vardır.

Zaten bütün tabiata biraz sanatkâr ve biraz feylesof gözüyle bakınca her şeye bir mana izafe etmemek, cemadatın bile delalet-i evza'ına nüfuz etmemek mümkün değildir. Çünkü tekmil hutut ve eşkalin delaletleri mevcudu anlayan bir göz için belagatleri mebzuldür.

Bunu takib edecek makalede "psikoloji ve edebiyat" silsilesine pek ziyade merbutiyyeti olan felsefe-i hutut hakkındaki efkarı telhis etmek istiyorum.

İbrahim Alâettin